

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

VI. BIND 1876—77.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT I STIFTSBOGTRYKKERIET.

Af Ribe Bys Tingbøger fra den første Halvdel af det 17de Århundrede.

Af J. Kinch.

I. Beskyldninger mod Byfoged og Tovsmænd.

Tredie Juledags Aften 1614 kom Hans Sværdfejer i Ribe ind til sin Gjenbo, Skomager Anders Siem, og de fik sig da en »Kortenspilleg« med hinanden. Omtrent på denne Tid synes næmlig Kortspil at være blevet temmelig almindeligt her i Byen; navnlig synes det at være blevet brugt på Værtshusene, hvor man ¹⁾ spillede om, hvem der skulde traktere med Noget, hvorved Spillet oftere gav Anledning til Strid. Således også her: Hans Sværdfejer havde selv forlangt, at Anders Siem skulde spille med ham om en Kande Mjød; men da han tabte, vilde han ikke betale. Han begyndte tillige at give mange »letfærdige og utilbørlige« Ord, hvorfor Værten lod gå Bud over til hans Kone for at bede hende om, at hun vilde komme og hente sin Mand hjem, en ikke ualmindelig Fremgangsmåde, når der frygtedes for Slagsmål. Men imidlertid blev Hans så rasende, at han først tog en Kjerte (Lysestage) af Bordet og slog med den til Anders, så at denne fik et Sår over det ene Øje, og derefter endog bed Anders i hans lille Finger. Efter Vidnernes Udsagn var det derfor kun højst fornødent Nødværge, at Anders greb en Spade og slog med den til Hans, så at denne fik Sår og Skade deraf. Herunder indtræf tillige det

¹⁾ Såvidt jeg har bemærket, var det altid kun 2, som spillede sammen.

uheldige Tilfælde, at han også kom til at såre Hans Sværdfejers Tjenestepige, Gjertrud Lavridsdatter, som netop kom ind i Stuen, rimeligvis for på sin Madmoders Vegne at få sin Husbond hjem, i hendes venstre Hånd. Efter de samme Vidners Mening var dette Uheld dog kun sket ved Våde og »Mellemløb«, det vil sige derved, at Pigen forsætlig var gået imellem de stridende Parter; Vidnerne mente derfor, at det ikke kunde være strafbart. Herved er dog at mærke, at de nævnte Vidner dels vare Anders Siems egen Kone, dels hans Svoger; den Sidste tilligemed en anden Mand vidnede tilmed kun efter, hvad en vis Ingeborg Jørgensdatter, som må have været tilstede ved Slagsmålet, havde udsagt for dem.

Andre Vidnesbyrd angå, som det synes, en Fortsættelse af Slagsmålet, som havde fundet Sted ude på Gaden. Ved dem oplystes det, at Anders Siems Kone havde holdt Hans Sværdfejer, medens hendes Mand slog ham. Ved Slutningen af Slagsmålet var endogså Enkebispinde Hegelund eller, som hun kaldes, Anne, sal. Mag. Peders, kommen til; hun havde næmlig, medens hun sad i sin Stue, hørt Nogen skrige og var da i egen Person gået ud på Gaden og om til Anders Siems Dør, for at se, hvad der var påfærde. Sit Vidnesbyrd for Retten afgav hun dog ikke personligt, men efter den for Kvinder, især når de vare af nogen Anseelse, almindelige Skik ved 2 Mænd, som svore på, at hun havde udsagt således for dem, således som vi allerede ovenfor have set ved Ingeborg Jørgensdatter. — Efter Slagsmålet havde Hans Sværdfejer haft 2 Ambassader inde i Huset, for at forlange sin Hat og sin Krave udleverede, men havde hvergang fået det Svar, at han kunde få dem, når han betalte, hvad han skyldte.

Alle disse Vidnesbyrd i Sagen afgaves den 31te Januar 1615, og den 7de Februar næstefter gjorde de 12 Tovsmænd, Kristen Ibsen osv., deres Eder i Sagen. Først svore de Anders Siem og Hans Sværdfejer begge deres Skade til Hjemgjæld og begge til at bøde mod Kongen og Byen. Som Grund til, at Eden også for den Førstes Vedkommende fik dette mindre heldige Udfald, anføres udtrykkelig den Omstændighed, at hans Kone, som ovenfor fortalt, havde holdt på hans Modstander, medens han slog ham. Blandt de

Tilstedeværende på Tinget var også Anders Siems ovenfor nævnte Svoger¹⁾, Mads Hansen Ønlef; denne Mand, som vil komme til at spille Hovedrollen i denne Fortælling, blev så forbitret over Sagens Udfald for hans Svoger, at han strax derefter på Tinget sagde til Tovsmændene, at de gjorde deres Ed som nogle Falsknere, hvilken Beskyldning, for at være fuldkommen vidnesfast, også strax blev indført i Tingbogen. — Derefter svore de samme Tovsmænd Anders Siem et nyt Tov over for det Sår og den Skade, som han havde tilføjet Gjertrud Lavridsdatter; for denne Sag skulde han bøde såvel til Sagvolderen som til Kongen og Byen. Dommen begrundes ved, at Anders Siem vel havde ment, at Såret og Skaden vare skete ved Våde og Mellemløb, men at han ikke selv havde kunnet nægte, at den var sket »med vred Hu«, idet han havde agtet at slå til Hans Sværdfejer.

Ribe hørte, som bekjendt, til de Byer, som vare undtagne Landstingets Område, idet Byens af dens Borgmestere og Rådmænd bestående Magistrat udgjorde en Rådhusret, til hvilken der kunde appelleres fra Bytinget, og fra hvilken der igjen appelleredes umiddelbart til Kongen og Herredagen. For denne Rådhusret indstævnedes nu også Anders Siem de 12 Tovsmænd for de 2 Tovseder, som de havde svoret over ham. Hans Sværdfejer og Byfogden vare ligeledes stævnedes til at møde i Sagen, den Første for at fremlægge sine Vidnesbyrd, den Anden, fordi han havde udstedt de påankede Tovseder. Anders Siems Påstand gik ud på, at Tovsmændene burde fældes for deres Eder og stå til Rette derfor. Sagen foretoges den 18de Juni samme År. Først fremlægge han og Hans Sværdfejer Tingsvidner om de af dem tidligere, af hver især i sin Interesse, tilvejebragte Vidnesbyrd. Den Første fremlægger desuden et skriftligt »Forsæt og Beretning«, i hvilken han navnlig beråber sig

¹⁾ Det er mig ikke fuldkommen klart, i hvilket Svogerskabsforhold Mads Hansen egentlig stod til Anders Siem. Han kalder denne sin Svoger, hvilket i den Tids Sprog vistnok i Almindelighed betyder en Svigersøn; men senere nævnes kun fjernere Slægtninge som hans Arvinger, og han synes heller ikke at kunne antages for en gammel Mand. Måske havde han været gift med en afdød Søster til Anders Siem.

på, at han er bleven overfalden i sit eget Hus, hvorfor han, som han mente, såvel efter Ribe Byret som efter Recessen burde være fri for at bøde, og Voldsmanden derimod have Skade for Hjemgjæld. På Tovsmændenes Vegne mødte en af dem ved Navn Broder Andersen Landby, som forsvarede deres Eder dermed, at den af Anders Siem påberåbte Lovbestemmelse ikke kunde komme til Anvendelse ved denne Lejlighed, eftersom Hans Sværdfejer var kommen ind i Huset uden Vrede og med Husejerens Tilladelse, og Striden først senere var opkommen mellem dem i Anledning af Kortspil; endnu mindre kunde Anders Siem være berettiget til at hevne sig på sin Modstanders Tjenestepige. Under udtrykkelig Påberåbelse af disse samme Grunde dømmer også Rådhusretten Tovsmændenes Eder ved Magt at være, eller, som det hedder, »de vidste Intet imod dem at sige«. — Samme Dag havde også Mads Hansen været tilstede på Rådhuset og der sagt offentlig til Byfogden, Lavrids Stafensen Skriver, at han havde forvendt Tovsmændenes Ed.

Herefter blev nu Mads Hansen først tiltalt tiltinge af Tovsmændene i Anledning af de ærerørige Ord, som han den 7de Februar havde tilsagt dem på selve Tinget, idet de vilde »fordele« ham, det vil sige, gjøre ham til en »fordelt«, »lovforvunden« Mand, som tildels mistede sine borgerlige Rettigheder, navnlig for Domstolene, indtil han havde betalt visse bestemte Bøder. Foreløbigt afværgede han dog denne Sag derved, at han den 4de Juli på Tinget fremlagde en skriftlig Beretning, som gik ud på, at Byfogden var hans Avindsmand (der ses i Virkeligheden at have været en ældre Strid imellem dem, hvis Sammenhæng dog ikke er mig klar); han havde oftere beklaget sig for Øvrigheden over hans »Uskikkelighed« imod ham, og navnlig havde han den 24de Marts på Rådhuset indgivet en skriftlig Klage over ham i flere Artikler. Han vilde derfor ikke møde for Byfogden og for denne svare de 12 Mænd (Tovsmændene) eller stå dem nogen Forfølgning, førend Byfogden havde forsvaret sig for Lensmanden imod de Beskyldninger, som han dels allerede havde rejst imod ham, dels havde forbeholdt sig senere at fremkomme med. Til samme velbyrdige Herre henstillede han også sit Mellemværende med de 12 Mænd. Denne Henskyldelse under Lensmanden havde også virkelig

den Virkning, at, da Broder Andersen Landby d. 11te Juni på Bytinget på sine Medbrødrer, Tovsmændenes, Vegne begjerede 3die Ting (»Dele« skulde begjeres på 4 Tingdage) til Mads Hansen, og Lavrids Stafensen samtidig begjerede 1ste Ting til Samme, og Byskriveren, Mads Lassen, sad som Tingholder i denne Sag, fremstod Slotsskriveren på Riberhus, Villum Hansen, og tilkjendegav, at, eftersom Mads Hansen havde været hos ham¹⁾ med sin Klage og indskudt sig for sin høje Øvrighed, velbyrdig Albert Skeel, så forbød han Fogden, eller hvem Anden der sad i Dommers Sted, at tilstede nogen Tiltale til ham, förend Sagen kom for Lensmanden. Denne må dog senere have fundet Mads Hansens Klager ugrundede og derfor afvist dem, hvorefter Tovsmændene optog Sagen påny. Den 22de August prøvede Mads Hansen at gjøre sit Skudsmål på Tinget, uagtet dette bestyredes af Byfogden selv; de 24 opnævnte Mænd bevidnede, at de for deres egne Personer ikke havde Noget at beskyldte ham for, og at de ikke havde hørt eller spurgt nogen »uærsomme« Sager om ham förend den nuværende. Skudsmålet var altså ikke fuldstændig gunstigt og kunde i ethvert Tilfælde ikke forhindre, at Mads Hansen endnu samme Dag blev fordelt af de 12 Mænd efter Recessen (Frederik den Andens koldingske Reces af 1558) i det 20de Kapitel, altså som en Lögner.

Byfogden synes derimod for dengang at have ladet sin Tiltale mod Mads Hansen fare; men da denne Sidste heller ikke efter denne Tid lod ham i Fred, lod han ham den 11te Juni 1616, altså omtrent et År senere, fordele for en ny Fornærmelse, idet han nemlig havde kaldt ham en buget (tykmavet) Hund. Værre var det, at Mads Hansen kort efter, da de traf sammen på Frøs Herredsting, offentlig for Retten (»for Tingsdom«) beskyldte Lavrids Stafensen for at have stjålet en Kalv. Herfor blev han nu igjen den 29de Juni fordelt af Byfogden.

Imidlertid havde Mads Hansen rustet sig til et Hovedangreb, dels på de ovennævnte Tovsmænd, dels på Byfogden. Han havde forsynet sig med flere Borgeres skriftlige Vidnesbyrd om, at de havde været tilstede på Tinget den 7de

¹⁾ Lensmanden må rimeligvis på den Tid have været bortrejst.

Februar 1615 og der hørt og set, at Tovsmændene først havde svoret Anders Siem fri for Sagen med Pigen Gjertrud Lavridsdatter, men derefter på Byfogdens Befaling eller efter hans Tilskyndelse havde omgjort deres Ed og svoret Anders Siem 2 Tov over, både for Hans Sværdfejer og for Pigen. Nogle af de Mænd, hvis Navne fandtes under disse Breve, havde efter hans Beretning, som ikke findes modsagt, den 2den Maj været med ham på Slottet og havde der bekræftet deres Vidnesbyrd. Ligeledes vare de Fredagen for St. Hans Dag mødte med ham på Rådhuset. Her havde han oplæst et af disse Breve og på en temmelig overmodig Måde rost sig af, at han endnu havde 11 af samme Slags. — Beskyldningen mod Byfogden for Tyveri vilde han godtgjøre ved et skriftligt Vidnesbyrd, som en Borger ved Navn Thomas Kristensen havde udstedt, og i hvilket han vitterliggjorde, at en anden Borger, Hans Andersen Katkjær, havde fortalt ham, at Lavrids Stafensen for nogen Tid siden havde villet tilegne sig en Hans Bagmand tilhørende Kalv og derfor havde klippet sit eget Mærke i den, skjönt det måtte være ham vitterligt, at den ikke tilhørte ham; men da Hans Bagmand havde truet alvorlig med at ville klage over ham til Lensmanden, havde Byfogden tilstået sin Forseelse og udleveret Kalven.

Borgmestere og Råd må vistnok have anset disse Beskyldninger for usandfærdige; tillige må de vel have anset det for deres Pligt at beskytte Byens Tovsmænd og Byfoged. Den 5te Juli lode de derfor Mads Hansen fordele på Bytinget for de 12 Breve, som han på Rådhuset havde pralet af, at han havde imod Tovsmændene, Byfogden og de 8 Mænd, som den 7de Februar 1615 havde været Tinghørere. Magistraten mente nemlig, at der ved disse 12 Breve var sket Forsamling mod Øvrigheden, hvilket siges at stride mod Byretten. I selve Byretten findes dog Intet herom; men i Kristian den Andens Privilegium for Ribe af År 1517 erklæres det for en halsløs Gjerning, hvis Nogen gjorde Oprejsning eller Samling i Byen imod Magistratens og Byfogdens Villie (se min »Ribe Bys Hist. og Beskr.«, S. 452 fl.). Det synes rigtignok kun meget uegentlig at kunne kaldes en Oprejsning eller Samling, at Mads Hansen havde fået endel Personer til hver for sig at udstede et Vidnesbyrd,

og det er dog for Brevene, ikke f. Ex. for hans og hans Ledsageres Optræden på Rådhuset, at han fordeles. De Breve, som han således hemmelig havde erhvervet sig, uden at Vidnesbyrdene vare stadfæstede på Tinget, kaldes Bænkebreve. — Samtidig lod Magistraten ham også fordele for den Ulyd, som han den 29de Juni havde gjort på Tinget, »med mange Ord, som han brugte imod Fogden, siden han blev fordelt af Lavr. Stafensen for en Lögner«. — Mads Hansen lod sig dog ikke skræmme heraf, ligesålidt som deraf, at Lavr. Stafensen d. 17de September forbød Alle og Enhver at huse og hæle ham enten i Byen eller uden Byen, da han var hans lovforvundne og fordelte Mand. På et sådant Forbud haves flere Exempler, skjönt jeg ikke véd, om det nogensinde havde stor Virkning.

Nogle Måneder gik nu hen med Optagelsen af Tingsvidner. Mads Hansen lod de Breve, som han havde erhvervet, dels 4 (flere nævnes nu ikke) mod Tovsmændene, dels 1 mod Byfogden for Tyveri, læse på Tinget; men de afkræftedes på en for ham meget uheldig Måde, idet navnlig alle de 4 Borgere, hvis Navne eller Mærke fandtes under de førstnævnte Breve, erklærede, at de aldrig havde udstedt et sådant Brev eller vidste Noget deraf at sige. Tildels udsagde de endogså tvertimod deres foregivne Breves Indhold, at de havde været tilstede på Tinget den 7de Februar 1615, men ikke havde hørt, at Tovsmændene havde omgjort deres Ed, eller Byfogden opfordret dem dertil. — Hvad Tyveris-Beskyldningen mod Byfogden angår, erkjendte Thomas Kristensen rigtignok, at han havde skrevet Vidnesbyrdet derom; men Hans Andersen Katkjær, efter hvis Udsagn det skulde være udstedt, erklærede, at han ikke vidste at beskyldte Lavr. Stafensen for Andet end Ære og Godt i alle Måder, og Hans Bagmand udsagde, at han havde fundet sin Kalv igjen der, hvor han havde udsluppet den, og uden at den var mærket med noget andet Mærke end hans eget.

Mads Hansen indgav derpå et nyt Bönskrift til Lensmanden, hvori han klagede over, at Byens Øvrighed forlokede eller truede Vidnerne til ikke at sige Sandheden. Herskabsfogden, Hans Hegelund, lod derfor både på Kongens og Magistratens Vegne alle Vidnerne påny stævne til Tinget d. 20de November og spurgte dem, om enten han eller nogen

Anden af Øvrigheden havde talt til dem og enten ved Trusler eller på andre Måder søgt at indvirke på dem, hvortil de alle svarede Nej! Samme Dag vare også de 8 Mænd, som den 7de Februar 1615 havde været Tinghørere, mødte og bevidnede, at Tovsmændene ikke den Dag havde svoret anderledes eller videre, end Tingsvidnet indeholdt, og at Byfogden »havde siddet rolig på sit Sted og ikke talt til dem om at sværge enten til eller fra i nogen Måde«.

Det var således kun med ringe Udsigter for Mads Hansen, at disse 2 Sager endelig den 27de November kom for på Rådhuset. Først foretoges den Sag, hvorunder Mads Hansen havde ladet stævne Kristen Ibsen og hans Medbrødre, Tovsmændene, med det Delsvidne (Tingsvidne om, at han var bleven fordelt), som de d. 22de Avgust 1615 havde forhvervet over ham, ligesom også Byfogden, som havde udstedt dette Delsvidne og dermed formentlig gjort ham Uret. Han fremlagde sine Vidnesbyrd, men måtte rigtignok med god Grund beklage sig over, at Udstederne senere havde fralagt sig dem, uagtet de tildels tidligere selv havde bekræftet dem såvel på Slottet som på Rådhuset. Iøvrigt indrømmede han, at de Ord, som han på Tinget havde sagt til de 12 Mænd, vare sagte i »ubetænkt Hastighed«, men mente rigtignok også, at man netop derfor ikke havde behøvet strax at føre dem til Protokols. — På Tovsmændenes Vegne mødte også dennegang Broder Andersen Landby, fremlagde de Vidnesbyrd, som gik ud på at afkræfte Modpartens Beskyldninger, og mente ligesom Byfogden, at Delsvidnet burde stå ved Magt. Til samme Resultat kom da også Retten, såsom dels Tovsmændenes Eder vare blevne stadfæstede på Rådhuset, dels Mads Hansen ingen lovlige og nøjagtige Beviser imod dem havde fremlagt. — Det samme Udfald havde den anden Sag, som blev foretagen samme Dag, og under hvilken Mads Hansen havde indstævnet Byfogden alene med det Delsvidne, som han d. 29de Juni havde erhvervet over ham i Anledning af Beskyldningen for Tyveri.

Med denne Overrettsdom, om vi så må kalde den, gav Mads Hansen sig endnu ikke tilfreds, men stævnedes, dog først, som det synes, efter længere Tids Betænkning, begge Sagerne for Herredagen År 1618. Samtidig indgav han en Klage til Kongen over, at han var bleven forurettet derved,

at hans Vidnesbyrd ikke havde måttet »stændes« (tilstedes) ham, så at han derved var bleven forhindret i at bevise sine Ord. Den 2den Juli 1618 lod Kongen derfor udgå en Befaling til Lensmanden på Riberhus, Her Albert Skeel, om, at han i egen Person og i Mads Hansens Nærværelse skulde forhøre til Tinge, hvilke Vidnesbyrd denne agtede at føre, og sørge for, at hans Vidnesbyrd bleve givne ham skriftligen tilkjende (skriftlig udfærdigede), som det sig burde. Først d. 5te Oktober overleverede Mads Hansen Lensmanden dette Kongebrev, hvormed han altså ikke har skyndt sig. Derimod tog Alb. Skeel sig med rosværdig Hurtighed af Sagen; thi allerede den næste Dag, en Tirsdag, lod han Hans Hegelund møde for sig på Tinget, oplæse det kongelige Befalingsbrev og i Henhold til det tilbyde Mads Hansen, at han selv måtte bestemme, hvilken Dag i den tilkommende Uge han vilde føre sine Vidnesbyrd frem; Hr. Albert Skeel vilde da møde personlig og fuldgyøre hans Majestæts Befaling. Mads Hansen var stævnet til at høre herpå, men ikke mødt; Hans Hegelund lod da det samme Tilbud gjøre ham i hans Hjem ved 2 dertil beskikkede Mænd, hvilke d. 13de på Tinget afgave Beretning om, at Mads Hansen havde svaret dem, at han d. 14de vilde møde på Tinget; imidlertid vilde han tale med Lensmanden om, til den Tid at hjælpe ham hans Vidnesbyrd frem. Næste Dag mødte også virkelig både Hr. Alb. Skeel og Mads Hansen på Tinget. Den Sidste spurgte da først Rådmand Magnus Grave, om en anden navngiven Borger, Povl Nielsen, ikke havde sagt til ham, at han på Tinget havde hørt de 12 Tovsmænd, Kristen Ibsen og hans Medbrødre, sværge 2 Gange i samme Sag tvert imod hinanden; men både Magnus Grave og Povl Nielsen nægtede at vide Nogetsomhelst herom. Forøvrigt vare Vidnerne omtrent de samme som tidligere, og det gik med deres Vidnesbyrd ganske ligesom før. Blandt de nye Vidnesbyrd er det mærkeligste, at Anders Siem selv erklærede, at han ikke havde hørt, at Tovsmændene havde svoret anderledes, end Tingsvidnet indeholdt. Til sidst spurgte Lensmanden Mads Hansen, om han havde flere Vidnesbyrd at fremføre i Sagen, og Mads Hansen svarede dertil, at han fortiden ikke havde flere tilstede. Derpå bleve disse Vidnesbyrd tagne beskrevne i Lensmandens Påhør.

Da Mads Hansen således ingen nye og bedre Vidnesbyrd havde at fremlægge for Herredagen, måtte Sagerne naturligvis også her gå ham imod, så at Rådhusdommen stadfæstedes; i Kost og Tæring blev han dømt til at betale Borgmestere og Råd, som vare stævnedede til at forsvare deres Dom, 100 Rd. Dette Sidste ses af Tingbogen for 1619, d. 3die og 14de Decbr. Mads Hansen var da død, og Magistraten havde ladet gjøre Udlæg for de 100 Rd. i hans efterladte Gods, som den tildels havde måttet lade efterlyse fra Prædikestolen. Det synes forresten ingenlunde at have været tilstrækkeligt til at dække Fordringen, hvorfor hans Arvinger, som vare fjernere Beslægtede, heller ikke vilde overtage det imod at betale Magistratens Fordring.

Når man betragter den Hårdnakkethed, hvormed Mads Hansen til sin egen Skade forfulgte disse Sager, kan man neppe antage Andet, end at han selv har ment, at han havde Retten på sin Side. En anden Ting er det naturligvis, om og i hvilken Grad han virkelig har haft Ret. At han oprindelig ganske på egen Hånd uden Vedkommendes Vidende og Samtykke skulde have forfattet alle de skriftlige Vidnesbyrd, ved hvilke han vilde bevise Tovsmændenes Forseelse, er ikke rimeligt, da han, som vi have set, uimodsagt påstår, at flere af Underskriverne vare fulgte med ham til Slottet og Rådhuset. Rimeligere er det vistnok, at disse have ladet sig forskrække af den Måde, hvorpå Borgmestere og Råd toge Sagen ved at behandle den som et Oprør imod Byens Øvrighed, og at de ligesom de øvrige Vidner ikke have turdet eller villet sige den fulde Sandhed, hvilket også bestyrkes derved, at nogle af Vidnerne udtrykke sig på en noget tvetydig Måde. En mærkelig Omstændighed er det også, at Lavrids Stafensen, som endnu d. 10de November 1618 finder sig foranlediget til at lade Thomas Kristensen fordele for ærerörige Beskyldninger angående den Kalv, som han skulde have villet tilegne sig, allerede samme eller næste Måned¹⁾ afgik som Byfoged, uden at man kan se nogen anden Grund dertil end den, som muligvis kunde ligge i de her omtalte Sager. Han havde kun været Byfoged siden 1603, så at det neppe har været på Grund af Alder, at han

¹⁾ Den nye Byfoged, Ditlev Hansen, blev tagen i Ed d. 29de December.

afgik; nogen stor Svaghed har han vel heller ikke lidt af, da han i den følgende Tid ikke sjelden møder på Tinget i sine egne og Andres private Sager.

Selv om Mads Hansen ikke fuldkommen er kommen til sin Ret i disse Sager, se vi, at det ikke har været, fordi Regeringen eller Lensmanden lod det mangle på Indgriben.

2. 2 Drabssager fra År 1618.

Disse 2 Drabssager meddeles tildels på Grund af de Bidrag, som de indeholde til Skildringen af den Tids Sæder og Forhold, i hvilken Henseende måske især den sidste har Interesse, idet den angår en Duel mellem to unge Personer af Håndværksstanden. En sådan Duel er dog ikke enestående her i Byen; thi allerede 1582 vare efter Tingbogen 2 Skræddere blevne enige om at duellere med »Degener« udenfor Porten; men, som det synes, skjød den ene den anden med en Bøsse, førend Duellen havde fundet Sted.

Men disse 2 Drabssager have formentlig også juridisk Interesse derved, at i dem begge Drabsmanden dømmes fra sin Fred for Drab på sagesløs Mand, uagtet i den første den Dræbte selv før sin Død havde erkjendt, at han havde foranlediget Striden; rimeligvis have Tovsmændene af den Grund ikke taget Hensyn hertil, at han dog ikke havde brugt noget Våben imod den Anden; af den anden Sag ses det, at Drab i Duel betragtedes som et andet Drab ifølge Stadsrettens almindelige Bestemmelse, at Enhver, som her i Byen dræbte en Anden uden Grund, skulde straffes på Livet. Den første Sag indeholder tillige et Exempel på, at den, som var tovsvoren for et Såremål, hvis den Sårede senere døde af sit Sår, kunde blive tiltalt påny og nu blive tovsvoren for Drab¹⁾.

Da i begge Sager alle de i Sagen aflagte Vidnesbyrd ere optagne i Tovsmændenes Ed, vil det i det Væsentlige være tilstrækkeligt at aftrykke denne, hvilket her sker med nyere Skrivemåde.

¹⁾ Et andet Exempel herpå er anført i disse Samlinger, I. S. 281.

a. *Den 25de April 1618. Tovsmænds Ed udi den Manddrab-Sag anlangende Hans Eskesen af Lunde, som dræbt er, og Las Hansen af Jærnelund, som hannem dræbt haver.*

For Tings Dom stod Mads Lassen Borger ibidem og på Jens Eskesen af Lunde hans Vegne, som er Eftermålsmand efter sin Broder, salig Hans Eskesen, som er bleven dræbt og bekommet sit Bane og Dødssår af Las Hansen af Jærnelund her for Ribe uden Nørporten, fremæsket idag Tovsmændene, som er opkrævet og lovlig forfulgt til at gjøre deres Tovsed udi forbemeldte Manddrabssag; da mødte her idag udi Rette for Tings Dom Hans Lavrsen af Jærnelund, som på sin Söns, fornævnte Las Hansens, Vegne fremlagde et Tingsvidne, förend Tovsmændene gjorde deres Tovsed udi forbemeldte Manddrabssag, her af Riberbyting udgivet År 1617 den 26 August, lydendes i sin Mening, at Jens Graversen i Hjortlund, Peder Jørgensen i Jærne¹⁾ og Peder Hvid i Gredsted, de stode fornævnte Dag for Tings Dom og var denne efterskrevne deres Vidnesbrev fuld og fast bestandig hver med deres oprakte Fingre og Ed efter Recessen, lydendes Ord fra Ord, som efter følger: Kjendes vi efterskrevne Jens Graversen i Hjortlund, Peder Jørgensen i Jærne og Peder Hvid i Gredsted og gör hermed vitterlig, at vi hos vare i Ribe Fredagen næst for sidst forgangne St. Ibs Dag, som var den 18 Juli, og der da hørte og så, at Las Hansen af Lunde kom gangendes udaf Byen uden for Nørporten. Da var Hans Eskesen af Lunde med nogen andre Personer udi Selskab; så kom fornævnte Hans Eskesen og Las Hansen nogen Ord imellem, og da sagde Hans Eskesen til Las Hansen: »Hvad siger din Svine-Hyrde?« da svared Las Hansen og sagde: »Ikke haver jeg vogtet Svin for dig.« Så løb Hans Eskesen til Las Hansen og slog hannem på Munden, förend Las Hansen rørte sig imod Hans Eskesen eller gjorde hannem enten Sår eller Skade, hvilket vi bekynde ved vores højeste Ed, og dette vil være fuld og fast bestandig videre at vidne til Tinge og for anden tilbørlig Dommere og Øvrighed, hvor og når påæskes, og det må stedes beskrevet, med videre, forskrevet Tingsvidne medfører.

¹⁾ Det er vistnok: Jærnved.

Her hos fremlagde fornævnte Hans Lavrsen et andet Tingsvidne af Kalslund Herredsting, udgivet År 1617 Onsdagen den 8 Oktober, lydendis i sin Mening, det Jep Andersen i Hjortvad at have standet fornævnte Dag for Tings Dom og vondet ved sine oprakte Fingere og Ed, at hans Søn, Anders Jepsen, bekjende for hannem, at Hans Eskesen i Lunde i Vesterherred slog Las Hansen to Slag på hans Mund, förend Las Hansen gjorde Hans Eskesen Sår eller Skade. Sören Sörensen, i Hjortlund stod for Tings Dom og vond ved sin Sjæls Salighed med oprakt Finger med ligsvoren Ed og lige Ord, som Jep Andersen haver vondet, og skete denne Bordag i Ribe uden Nörporten, med videre, forskrevet Tingsvidne medfører. Herhos fremlagde fornævnte Hans Lavrsen et Vidnesbrev, lydendes som efterfølger: Jens Pallesen i Lundeby, Anders Sörensen der sammesteds gör Alle vitteligt og kjendes med dette vort åbne Brev, at vi var tidt og ofte hos salig Hans Eskesen i fornævnte Lunde udi hans Sygdom fra det förste, han kom hjem fra Ribe om St. Mikaeli Dag, iudtil han af den Sår og Skade, som han (desværre) fik udi Ribe af en Knivslag, döde, desligest var vi hos fornævnte Hans Eskesen på hans sidste Tid den næste Mandag for St. Gregorii Dag og hørte iblandt andet Snak og Tale, som vor Sognepræst, hæderlig Mand, Hr. Kristen Høst, havde med hannem, spurgte, om han vilde give den Karl Las Hansen sin Död til og ikke anke på hannem derfor, da svared fornævnte Hans Eskesen, at ville gjerne gjøre det for Guds og hans egen Saligheds Skyld; thi han kunde ikke (sige) sig selv kvit og fri, at han jo i nogen Måder var Årsag til den Skade, han fik af fornævnte Las Hansen. Til Vidnesbyrd, at så er i Sandhed, lader vi undertrykke vores Signeter neden dette vort åbne Brev. Datum Lunde den næste Fredag for Palmesöndag, Anno 1618; som idag, för Tovsmænd gjorde deres Ed, blev læst og påskrevet. Da fremginge disse efterskrevne XII Tovsmænd og gjorde deres Tovsed, ved Navn:

Kristen Rasmussen osv. ¹⁾.

Disse forskrevne XII Tovsmænd gjorde deres Tovsed udi så Måder, at eftersom Las Hansen, fornævnte Hans

¹⁾ Alle 12 Tovsmænd vare tilstede.

Lavrsens Søn, i Jernelund, haver den 18 Juli 1617 slaget Hans Eskesen af Lunde med en Kniv i hans Side, og fornævnte Las Hansen er den 26 Augusti dernæst efter for Sårsmål tovoversvoren, og ikke Las Hansen haver forbemeldte Tovsed rygget, ej heller endnu sat eller rettet for sig efter Recessen, som det sig burde¹⁾, og det nu befindes, at fornævnte Hans Eskesen af samme Knivslag haver bekommet sit Bane og Dødssår, og deraf skal være død, og Hans Lavrsen bekjender her idag for Tings Dom, at han på sin Söns, Las Hansens, Vegne ved deres Fuldmægtiger haver ladet kjende Manddød over Graven²⁾, der Hans Eskesen blev begravet, og ikke idag eller tilforn er bevist for dennem, förend de gjorde deres Tovsed i denne Sag, med nogen nöjagtig Bevis, at fornævnte Las Hansen skal have gjort Nød-værge eller været nødt og tvungen til at værge sit Liv, da efter forberörte Lejlighed, så og efterdi at det befindes, fornævnte Las Hansen at have dræbt sagløs Mand, forbemeldte Hans Eskesen, da svor de fornævnte Las Hansen Manddød over og fra hans Fred efter Loven, Recessen og vores Stadsret, og stod Hans Lavrsen af Jernelund på sin fornævnte Söns, Las Hansens, Vegne idag med Mads Lassen på Jens Eskildsens af Lunde Eftermålsmand hans Vegne til Veder-målsting og hørte, denne Tovsed og Vidne blev taget beskrevet.

En anden Sag, som havde særdeles megen Lighed med denne, indtraf nogle få År senere. Frands Bertelsen havde d. 19de November 1621, en Mandag Aften, såret et ungt Menneske ved Navn Anders Andersen i Rådhusgården, rimeligvis ved et Bryllup. Den 28de s. Måned sluttede 3 Borgere på Frands Bertelsens Vegne det Forlig mellem denne og Anders Andersen med den Sidstes Faders Samtykke, at Frands Bertelsen skulde give ham 4½ Dr. for »Skade, Svie og Ve og anden Ukost« (Omkostning) og dertil holde ham fri for Bartskjærlönnen, imod at han frafaldt al Klage og

¹⁾ Det synes her efter, at hvis Las Hansen havde betalt de idömte Bøder for Såret i rette Tid, eller idetmindste for Hans Eskesens Død, vilde han ikke nu være bleven dömt påný for Drabet.

²⁾ D. v. s.: ved Hans Eskesens Begravelse havde ladet bekjendtgjöre, at han var hans Drabsmand. Smlg. disse »Samlinger«, II, S. 262. 268.

Anke for sit Sår og gav Frands Bertelsen kvit og kjæreløs for denne Sag, »hvad enten han levede eller døde af samme sin Skade«. Den 1ste December mødte han tilligemed sin Fader på Tinget og stadfæstede dette Forlig. Den 18de December svore Tovsmændene Frands Bertelsen Tov over for Sårsagen at bøde til Kongen og Byen, »eftersom han havde stillet Sagvolderen tilfreds«. — Den Erstatning, som And. Andersen fik, var meget ringe, hvis der virkelig var Fare for hans Liv; men en sådan har dog vel neppe på den Tid været tilstede, siden han 3 Dage efter Forliget kunde møde på Tinget. Tilføjelsen af de Ord, »hvad enten han levede eller døde«, har vel mere været grundet i et Slags juridisk Forsigtighed end i nogen Tanke om, at Såret virkelig kunde være livsfarligt. Ikke desto mindre døde Anders Andersen d. 28de April 1622 af sit Sår. Kongens Foged og Byens Sagefaldsfoged forfulgte nu Frands Bertelsen påny, og de samme Tovsmænd med nogle enkelte, rimeligvis ved Tilfældigheder bevirkede, Undtagelser, skulde sværge i Sagen. Den 4de Juni vare de mødte (fuldtallige), og deres Formand fremstod da først og fremæskede, om der var Nogen på Frands Mikkelsens Vegne, som enten havde sat Borgen eller betalt Bøder for ham for det Sårsmål, hvorfor han var bleven tovsvoren. Han selv var rimeligvis for længe siden flygtet bort; men hans Moder fremstod og svarede, at hun efter sin yderste Evne vilde betale Bøderne for ham. Hertil kunde dog intet Hensyn tages, og umiddelbart derpå svore Tovsmændene ham fra hans Fred, eftersom han ikke havde rygget den foregående Tovsmændsed, ikke heller havde sat eller rettet for sig, ligesom heller ikke han selv eller Nogen på hans Vegne havde »erklæret« (renset) ham eller bevist, at han havde gjort Nødværge, men han tvertimod befandtes at have dræbt sagesløs Mand.

b. Den 24de Oktober 1618.

For Tings Dom stod Hans Hegelund¹⁾ på Kongel. Majest.s Vegne og på Byens Vegne og Knud Landby på

¹⁾ Hans Hegelund, en Broder til den afdøde Biskop Peder Hegelund, var Rådmand og tillige Kongens Foged eller Herskabsfoged i Ribe. At han tillige optræder på Byens Vegne, er rimeligvis kun foranle-

sin egen og på hans Medbrødre Tovsmænds Vegne og fremæskede idag anden og tredje Gang, om her var Nogen på Manddraberens, Kristofer Raps's, Vegne, som desværre haver dræbt Tobias Harnach, som havde nogen lovlig Bevis eller Vidnesbyrd tilstede eller vilde påskyde og fremføre, førend Tovsmændene gjorde deres Tovsed i forbemeldte Manddrabs-sag, det forbemeldte Kristofer Raps haver gjort Nødværge, da skulle de give det tilkjende og lade dennem fremkomme, så skulle de strax bekomme dennem beskreven og forhørt. Og Ingen idag er mødt i denne Sag med Fuldmagt, som sig hermed vilde befatte i nogen Måder. Udi lige Måder da blev fremæsket idag, om der var Nogen med Fuldmagt på Jehan Nolck hans Vegne, som vilde svare for hannem udi forbemeldte Manddrabs-sag, efterdi det befindes, at han haver været i Følgeskab med Manddrabereren, Kristofer Raps, og fulgt til Skade og fra og slagen den Dødes, Tobias Harnach, hans Værge imod Jorden, der han sloges med fornævnte Kristofer Raps, og efter den Lejlighed er lyst Åråd til, om endnu var Nogen med Fuldmagt på hans Vegne, som vidste hannem herfor at erklære med lovlig og nøjagtig Bevis, da skulle de fremkomme og give det tilkjende, førend Tovsmænd gjorde deres Ed herom; så skulle de det gjerne bekomme beskrevet; og Ingen idag er mødt tilstede med Fuldmagt på Jehan Nolck hans Vegne, som sig hermed vilde befatte eller hannem herfor at erklære i nogen Måder.

For Tings Dom stod Hans Hegelund på kongel. Majest.s og på Byens Vegne og fremæskede Tovsmændene, som er lovligen forfulgt og opkrævet til at gjøre deres Tovsed udi den Manddrabs-sag imellem Kristofer Raps, Guldsmedsvend, som desværre dræbte Tobias Harnach, født til Augsburg, her uden for Sønderporten den 15 September sidst forleden, og førend Tovsmændene gjorde deres Tovseder, fremlagde et Tingsvidne her af Riber-Gjæsteting den 24 September sidst forleden, som forbemeldte Hans Hegelund i denne Sag forhvervet haver, indholdendes i sin Mening, det Nøls Friis,

diget ved, at Byens Delefoged eller Sagefaldsfoged (forskjellig fra Byfogden) den Dag har været forhindret fra at møde. Når der, som i dette Tilfælde, ingen Eftermålsmand var efter den Dræbte, var det navnlig Herskabsfogeden, hvem det pålås at forfølge Sagen.

Borger ibidem, stod fornævnte Dag inden alle fire Stokke for Tings Dom, vonde og kundgjorde med hans oprakte Fingere og Ed efter Recessen, at han så nu på Tirsdag sidst forleden var otte Dage¹⁾, der de tvende Guldsmedsvende ved Navn Kristofer Raps og Tobias Harnach de sloges med hverandre ude ved Spangen uden Sønderporten²⁾, og imidlertid som Tobias Harnach han knappede sin Trøje op og drog den af sig, da gik en anden Guldsmedsvend, Jehan Nolck, også der ude med sit blotte Værge i Hånden og gjorde nogle Gange Fægtespring³⁾ med den; hvad hans Mening var der med, det vidste han ikke. Siden kom fornævnte Kristofer Raps til Tobias og de da sloges sammen en Gang, tre eller fire, og idetsamme fik Tobias Harnach sin Bane og Dødssår, og ikke han så Andet, end som Kristofer Raps han stak Tobias Harnach ærlig for Hånden⁴⁾. Udi lige Måder da vonde Lavrits Hansen med hans oprakte Fingere og Ed efter Recessen, at han så, der Kristofer Raps og Tobias Harnach de fulgtes ud over Spangen med hverandre; da sloges de først med deres Næver og gav hverandre nogen onde Ord, og der de da skildtes ad, gik Tobias Harnach hen på Pladsen og drog sin Trøje af, og desimidlertid gik Jehan Nolck der ude med sin dragen Værge og gjorde nogen Fægtespring med den; hvo (hvem) han mente dermed, vidste han ikke. Så kom da Kristofer Raps og knappede sin Trøje op; så sloges da Kristofer Raps og Tobias Harnach tilsammen med deres Værger en Gang eller fire Huggen; så brugte de da Sting, og der de da stak sammen, da smut Tobias Harnach hans Forfod; og idetsamme da stak fornævnte Kristofer Raps til hannem ind på hans venstre Kindben og ud imellem Skulderen; så fik (han) deraf sit Bane og Dødssår, og dog imidlertid, der fornævnte Tobias Harnach og Kristofer Raps de sloges sammen med deres Værger, da slog Jehan Nolck

¹⁾ Denne Angivelse af Dagen er ligefrem overført fra Niels Friis's Vidnesbyrd, der ligesom de øvrige her påberåbte Vidnesbyrd i Sagen er affagt Torsdagen d. 24de Septbr. og under denne Dag ere indførte i Tingbogen. Drabet var altså foregået d. 15de Septbr.

²⁾ Den såkaldte Bjerrum Spang, som førte over Bjerrum Bæk, førend der blev bygget en Bro over denne.

³⁾ D. v. s.: Stillede sig i forskellige Positurer og gjorde Udfald.

⁴⁾ Smlg. Udtrykket: at gå ud for Hånden med En — om at duellere.

med sin Værge på fornævnte Tobias Harnachs Værge en Gang eller to imod Jorden, (hvad Mening han gjorde det udi, det vidste han ikke,) og der Tobias Harnach havde sit Dødssår, da stod Jehan Nolck med hannem i Armen. Udi lige Måder da vonde Hans Lund med hans oprakte Fingere og Ed efter Recessen, at samme Dag da skikkede Tobias Harnach Bud efter hannem og bad, at han skulde gå med hannem uden Porten og se, hvorledes han og Kristofer Raps de skulde sammen og slås, og da samme Tid var der en Fremmed hos hannem, som gik også ud med dennem. Og der de kom ud på Pladsen, drog Tobias hans Trøje af og lagde den fra sig; så kom Kristofer Raps, og da sloges de tilsammen en Gang eller fire; så fik da Tobias hans Døds- og Banesår. Udi lige Måder da vonde Hans Povelsen Skræder med hans oprakte Fingere og Ed, som Lavrits Hansen i alle Måder vondet haver, med videre, forskrevne Tingsvidne medfører, som idag for Tings Dom blev læst og påskreven. Og blev fremæsket idag, förend Tovsmændene gjorde deres Ed, om der var Nogen tilstede på Manddraberen, Kristofer Raps, hans Vegne, som kunde have nogen lovlige Bevis eller Vidnesbyrd tilstede, eller vilde påskyde og fremføre, det fornævnte Kristofer Raps haver gjort Nødværge eller været dertil æsket, da skulde de lade dennem fremkomme, förend de gjorde deres Ed; og Ingen idag er mødt tilstede, som sig med denne Sag vilde befatte i nogen Måder. Da fremginge disse efterskrevne XII Tovsmænd og gjorde deres Tovsed, ved Navn:

K n u d L a n d b y osv. ¹⁾

Disse forskrevne Tovsmænd gjorde deres Tovseder udi så Måder, at efterdi det befindes, at Kristofer Raps haver desværre dræbt sagløs Mand, Tobias Harnach, og haver bekommet af hannem hans Bane og Dødssår efter Tingsvidnes Lydelse, og ikke fornævnte Kristofer Raps er mødt idag ²⁾, ej heller tilforne Nogen på hans Vegne med Fuldmagt, som vidste hannem herfor at erklære enten med Nødværge eller i anden Måder, da svor de forbemeldte Kristofer Raps

¹⁾ Også i denne Sag vare alle 12 Tovsmænd mødte.

²⁾ Han havde, som man ser af det Følgende, strax efter Drabet forladt Byen.

Manddød over og fra hans Fred efter Loven, Recessen og vores Stadsret.

Udi lige Måder da gjorde forskrævne XII Tovsmænd deres Tovsed udi den Årådsag, som Hans Hegelund på kongel. Majest.s og Byens Vegne haver tillyst Jehan Nolck, som haver været med sit blotte Værge på Pladsen, der Skaden og Manddraben er sket, udi så Måder: Efterdi det befindes, at Jehan Nolck haver været i Følgeskab med Kristofer Raps, Manddraberen, og fulgt til Skade og fra, og det i lige Måder befindes, at der Manddraberen, Kristofer Raps, og den som dræbt blev, Tobias Harnach, de sloges med deres Værger, og Jehan Nolck da nogle Gange at have slagen Tobias Harnach hans Værge imod Jorden efter Tingsvidnens Lydelse, desligeste, efter Draben var sket, fulgt Manddraberen ud på Vejen her fra Byen, og idag er bleven fremæsket forbemeldte Jehan Nolck, om enten han eller Nogen med Fuldmagt på hans Vegne vilde fremkomme med lovlig Bevis eller Vidnesbyrd og vidste hannem for denne Sag at erklære, efterdi hannem er given lovlig og muudtlig Varsel for Åråd, og Ingen idag med Fuldmagt på fornævnte Jehan Nolcks Vegne er mødt i Rette, som vilde befatte dennem med denne Sag i nogen Måder, da efter forberørte Lejlighed svor de forbemeldte Jehan Nolck et fuldkommelig Åråd over og bøde efter Loven, Recessen og vores Stadsret.

Hjemlede Lambert Bertelsen og Hans Jørgensen, Stadsbuddene, at de lovligen gave Jehan Nolck muudtlig Varsel for Åråds-Tov på Hans Hegelunds Vegne, at møde idag til Riberbyting og sig enten herfor erklære eller svare for sig. Udi lige Måder da hjemlede fornævnte Lambert Bertelsen og Hans Jørgensen, Stadsbuddene, at de var for Kristofer Raps hans Husbonds Dør og Bopæl og der lovlig gave hannem Varsel for Manddrabs-Tov på fornævnte Hans Hegelunds Vegne, som idag blev tagen beskrevet, og advaret Folkene i Husen og Naboerne på begge Sider.

3. Et hængt Menneskes Benrad.

I Juni 1621 blev det meldt ind til Byen, at der ude ved Galgen (en halv Fjerdingsvej fra Byen) var funden »et dødt Menneskes Rad«, altså en Benrad, ved hvilken der dog, som

man af det Følgende vil se, endnu var idetmindste Levninger af Klæder. Der blev da, rimeligvis efter Foranstaltning af Herskabsfogden, Hans Hegelund, d. 11te Juni på Tinget udnævnt 6 Mænd til at syne denne Benrad. Imidlertid søgte Herskabsfogden også på anden Måde at få oplyst, hvem den Døde kunde være, og da en Mand i Byen ved Navn Morten Hansen var forsvunden, og der gik det Rygte (»Mummesnak«) i Byen, at han skulde være myrdet (»formuvrdt«), lod Herskabsfogden denne Mands Kone gå ud for at se på Liget. Den næste Dag, d. 12te Juni, tilspurgte han hende da på Tinget, om hun havde kunnet gjenkjende sin Mand i den Døde; men Konen svarede, at hun hverken på Krop eller Klæder i nogen Måde havde kunnet kjende, at det skulde være hendes Husbonds Legeme.

Derefter fremtrådte de forrige Dag udnævnte 6 Mænd og vidnede, at de havde været ude for at syne og se »det døde Menneskes Rad«, som lå på Marken vestenfor Galgen. De havde da set, at den lå med Armene og Hænderne på Ryggen, som om de havde været bagbundne. Fremdeles syntes det dem, at der var gravet i Benradens Nakke, som om det kunde være sket af en Marling (Merling, stærk Snor). De vare da gæede ind i Galgen. For at forstå dette Udtryk, må man vide, at Galgen var en temmelig anselig Bygning, som forneden var muret i en Firkant, med en Dør på den ene Side. Ovenover Muren var der 3 murede Piller med 3 Bjælker imellem, 1 for Kongens, 1 for Byens, og 1 for de Fremmedes Tyve¹⁾. 1584 blev der bygget en ny Galge her ved Byen, og brugtes der da til den ikke mindre end 11,000 Mursten. Man ser, at det var en Indretning, som var af stor Betydning for det Offentlige, og som man derfor også søgte at give en vis Anselighed. — Vi vende nu tilbage til vore Synsmænd. Da de kom ind i Galgen, så de, at der var et bart og sort Sted på Jorden, hvor samme »døde Menneskes Rad« syntes at have ligget; udenom dette Sted var der grot Græs. De kunde derfor ikke antage Andet, end at det havde været en Misdæder, som havde hængt i Galgen og siden var udslæbt af Hunde eller Svin.

¹⁾ Efter P. Terpagers Beskrivelse i hans: »Adversaria ad historiam Ripensem« (Håndskrift i d. store kongel. Bibl.).

Det ses heraf, at man på den Tid ikke engang har begravet de Hængtes Lig, efter at de vare faldne fra Galgen ned på Jorden.

4. Vurdering i en Gårdmands Bo.

1622, d. 19de Juli, mødte en Bonde i Tange og 3 i Tved¹⁾ og vidnede, at de d. 25de April s. År havde været i salig Jep Jensen i Tved og salig Voldborg Jeppes Gård i Tved og vurderet deres »efterladende Guod og Guodz«. De havde da sat 16 Fag Salshus med Ovn, Skorsten og al Indbygning og deres Tilbehør til 48 Dr., hver Dr. til 32 β lybsk (slette Daler), 2 Ladehuse, hver på 8 Fag, til 20 Dr., den nørre Lade, som var 10 Fag, og den østerste Lade tilsammen til 20 Dr., 8 Kjør for 40 Dr., 6 Kalve for 10 Dr., 6 unge Stude for 30 Dr., 6 Ungnød for 12 Dr., en Mærplag og en Hesteplag tilsammen for 8 Dr., 7 Heste og Øg for 50 Dr., 4 Svin og 5 spæde Grise for 7 Dr., 10 Får og 6 Lam for 6 Dr., alt Vognredskab, Plove og Harve med Tilbehør for 6 Dr., 5 Td. Sædebyg (à 7 K d.) for 8 Dr. 3 K , 1 Td. »Bogit« (Boghvede) for 1 Dr. 3 K , 3 Td. Malt for 5 Dr. 1 K , 6 Skj. Mel (à 12 β) 1 Dr. 8 β , 2 gamle Spader (en Klynspade²⁾ og en Tørvespade) 1 K , 2 gamle Binge og en Kværn for 3 Dr., et Ølkar og en Ballie for 1½ Dr., 4 Øltønder for 3 K , en lille Skive (et Bord) med Skab under, som stod i Dörnsen³⁾, for 1½ Dr., en lille, gammel Foldebænk for 1 K , et langt Underbord for 2½ Dr., 2 gamle Kister uden Låse for 1 Dr., en »Haerstie«, et Spigerbor og et Navr for 1 K , en Håndøxe for 10 β , 2 gamle Høleer for 3 K , 5 Segle, onde og gode, for 1 K , 2 Stole for 3 K , Trækander, Krus og Trætallerkener for 1 K , 2 Høforke for 1 K , Kjeldskeer og Ildklover for 2 K , 4 Stenfade for 8 β , 6 Kobbergryder, som tilsammen vejede 3 Riberpund⁴⁾ og 8 Mark, for 7½ Dr., en gammel Kobbergryde for 2 K , 2 gamle »brødden« Tinfade af Menzgoods, som vejede 5 Mark, 1 K 9 β ,

1) Begge disse Byer, som ligge tæt nordenfor Byen, hørte indtil 1735 under Bytinget.

2) Mosetørv kaldes her på Eggen Klyne.

3) Dagligstuen.

4) Et Riberpund var 24 Mark Bismervægt.

en stor gammel bødet Kobberkjedel for 7 Dr., en gammel og bødet Børstekjedel for $1\frac{1}{2}$ Dr., alle Sængklæderne, som vare gamle og onde, for 8 Dr., Gjødningen i Gården for 3 Dr., 9 Mælke-Sættefade for 1 K , et gammelt Hynde for 24 β , 3 gamle Kornsække for 3 K .

Boet havde desuden 30 Dr. 3 K tilgode hos en af Sønnerne, men skyldte endel mere bort til Forskjellige, deriblandt 27 Dr. 3 K 8 β , som vare lånte til Konens Begravelse, og nogen Folkelön, næmlig en Karl $1\frac{1}{2}$ Års Lön, 10 Dr., en anden Karl $\frac{1}{2}$ Års Lön, 4 Dr., en Pige $\frac{1}{2}$ Års Lön $2\frac{1}{2}$ Dr. En Jærn-Kakkelovn fandtes i Gården og var ikke betalt, men den hjemmeværende Søn overtog den. Boets Beholdning blev 230 Rdl. 3 β .

Gårdens Jorder vurderes ikke, fordi den var en Fæstegård til Riberhus Ladegård; men Bygningen tilhørte, hvad der dengang vistnok ikke var ualmindeligt, Bonden. Dens Vurderingssum tyder på, at Bygningsmåden på Landet i de Tider har været meget let. Besætningen var ikke lille, så at Gårdens Tilliggende af Jord må have været temmelig stort. Som altid i den Tid, holdes der forholdsvis særdeles mange Heste; Kornet høstes, som man ser, med Segle.

Indboet er overordentlig indskrænket og tarveligt. Hele Møbementet består af et lille Bord med et Skab under, et langt Underbord, en Foldebænk, 2 Stole og, om man vil, 2 Kister uden Lås, det øvrige Husgeråd omtrent i nogle Kander, Krus og Tallerkener af Træ til Værdi 1 K , 2 brådne Tinfade og 4 Stenfade foruden nogle ganske enkelte andre, ligeså uundværlige, Gjenstande, men ikke en eneste Ting, som kunde henhøre til Forskjønnelse eller Behagelighed, for ikke at tale om Luxus. Gården har måske hørt til de tarvelig udstyrede; derpå tyder det, at Sængeklæderne kaldes »gamle og onde«; men Jep Jensen havde dog været istand til at vedligeholde en talrig Besætning, og Boet tyder da heller ikke i andre Henseender på nogen egentlig Fatigdom. Om der end upåtvivlelig vare andre Bøndergårde, som vare langt bedre udstyrede, var denne dog måske ikke af de allertarveligste. Det Eneste, hvori der viser sig nogen Overflodighed, er de 8 Kobbergryder foruden de 2 Kobberkjedler.

5. Et Skudsmål.

Blandt det Slags Sager, som forefaldt hyppigt på Tinget, vare de såkaldte Skudsmål, hvorved jeg her ikke mener Indankning af en Sag for en højere eller Henskydelse under en anden Domstol, den eneste Betydning af Ordet, som Molbech anfører i sit Glossarium, men de ikke mindre hyppigt forekommende Begjæringer om at få et Tingsvidne udstedt om sit hidtil førte Levned¹⁾. Sådanne Skudsmål brugtes ikke sjelden af Indenbys, som vare blevne anklagede eller idetmindste komne i ondt Rygte for Et eller Andet. Således gjorde Anders Sörensen Klyn sit Skudsmål, da Movrids Podebusk havde beskyldt ham for Falsk²⁾, ligeledes Mads Hansen Øenlef, da han tiltaltes som en Æreskænder³⁾. Kvinder, der tiltaltes for Trolddom, gjorde også ofte deres Skudsmål⁴⁾, skjönt de ofte også i dets Sted brugte Sognevidner, tagne ved Kirken⁵⁾. — Oftere findes dog Skudsmål gjorte af Personer, som vare fødte i Ribe, men vare flyttede andensteds hen. I dette Tilfælde skulde Vidnesbyrdet, som forlangtes, altid tillige gå ud på Vedkommendes ægte Fødsel af lovligt Ægteskab og kaldes derfor foruden et Skudsmål tillige et Ægtebrev. Sådanne Vidnesbyrd vare vistnok temmelig nødvendige, når Nogen vilde nedsætte sig på et fremmed Sted, navnlig når en Mandsperson vilde optages i et Lav, eller et Fruentimmer skulde giftes med en Lavsmester; thi for begge krævedes efter Lavsartiklerne gjerne ægte Fødsel. Til at give et Skudsmål udnævntes gjerne på Tinget 24 Mænd; men i det 16de Århundrede har jeg oftere fundet Skudsmål givne såvel af det dobbelte (f. Ex. And. Sörensen Klyn) og af det halve Antal. Det Skudsmål, som jeg her vil meddele, er af en mindre almindelig Art, idet det foruden at meddele en Borger, som med Hustru vil flytte til et fremmed Sted, et godt Vidnesbyrd, til Slutning tillige anmoder Alle og Enhver i det Fremmede om at hjælpe ham, i en Form, som er Forbilledet for senere Tidens Pas. Tingsvidnet lyder således:

For Tingsdom stod Nis Jensen, Borger ibidem (i Ribe),

¹⁾ Fra denne Betydning er naturligvis den nuværende Brug af Ordet udgået. ²⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I, S. 249. ³⁾ Se ovenfor.

⁴⁾ Grönlund: Hist. Efterretn. om (Hexe), S. 41. 172. ⁵⁾ Smst. S. 172. 173.

og gav tilkjende, at han nu agter at begive sig på sin retfærdige Rejse herfra og over til Bergen i Norge om sin Forbedring; var derfor et fuldt Stokkenavn begjærende, hvorledes han haver skikket og »skoet« sig her udi Riberby, imidlertid han har været her bosiddende og været vor Medborger, og gjorde derfor sit Skudsmål til os og til menige Borgere og Almue, så mange som idag Ting søgte og tilstede var, om der var Nogen, som enten vidste eller med Rette kunde beskylde ham eller hans Hustru og Husgesinde for nogen uærlige Sager eller Gjerning; da skulde de det nu fremsige og meddele hannem det skriftligen. Da vorde opnævnt af Tinget disse efterskrevne 24 uvildige Borgere og Dannemænd ved Navn Mads Liem osv. — Disse forskrevne 24 uvildige Borgere og Dannemænd alle samtligen udginge og samtligen velberådte igjenkom inden Tinge, hjemlede, vunde og kundgjorde med menige Borgere og Almue, saa mange, som idag Ting søgte og tilstede var, at det var dem alle fuldvitterligt i Guds Sandhed, at imidlertid og al den Stund forskrevne Nis Jensen haver været bosiddende og Borger her i Byen, da haver han og sin Hustru, Margrethe Jensdatter, skikket og »skoet« dem hos Grander og Naboer udi Samkvæm og Forsamling og imod deres Medborgere og Andre ærligen, kristeligen, oprigteligen og vel, som gode, ærlige Ægtefolk egner og bör, og ikke her var Nogen idag, ej hellere tilforne, som vidste forskrevne Nis Jensen eller hans Hustru Andet at beskylde end som al Ære, Dyd og Godt, og derfor må have sin fri Skudsmål hid til os igjen, om dem videre Behov gjordes, bedende derfor gjerne Alle og Enhver, som forskrevne Nis Jensen og hans Hustru på denne deres fortagne Rejse hender for at komme, at I forderer og fremmer dem til det Bedste og Gode. Sådant igjen at forskylde ville vi findes erbødige, om Nogen af Eders os i lige eller andre Måder forekommende vorder.

6. Byens Spillemand.

Den 15de Juli 1618 blev »Kunstpiberen« Johan Rissenbroch van Minden af Borgmestere og Råd antagen til at være Ribe Bys Instrumentist eller, som det nu kaldes, Stadsmusikant. Han blev omtrent antagen på samme Vilkår som hans Forgjængere; det Væsentligste af deres Indhold var

Følgende: Han skulde med sine Svende selvferde tjene Byen og Borgerskabet med sit Kunstspil, Sinke, Basun og andre Instrumenter, såvel i Kirken og Koret som andensteds, hvor det forlangtes, ved Bryllupper og Værtskaber og ved Borgerskabets Mønstringer, ved hvilke sidste han skulde opvarte med Feltpiber og Trommer. Han skulde i Løn have 40 sl. Dr. foruden frit Hus. For et 2 Dages Bryllup skulde han have 4 Dr., for et 1 Dags Bryllup 2 Dr. foruden, hvad Folk vilde give i Fadet, når han lod dette gå rundt; men så måtte han ikke kræve Noget særskilt for Dandsen. Ingen fremmede Musikanter måtte uden hans Tilladelse falde ham i hans Bestilling uden på de frie Markedsdage.

Denne Johan Rissenbroch havde antaget til Medhjælper en Thomas Berntsen; men de kunde ikke godt forliges, og Juleaften 1622 kom Uenigheden imellem dem ret til Udbrud. Byens Spillemand havde på denne Aften Tilladelse til at gå omkring og »lege for godt Folk«, af hvem de da ikke blot modtog en Gave i rede Penge, men også i Lys¹⁾. I Fremstillingen af Sagen ville vi især følge Thomas Berntsens udførlige og i flere Henseender ret karakteristiske Indlæg. Han fortæller, at da han og Johan Rissenbroch tilligemed den Dreng, Hans Ludtke fra Haderslev, som Johan havde ladet komme til Ribe uden hans Samtykke²⁾, for at hjælpe dem ved Musikken, vare færdige med deres »Lag og Lystighed«, hvormed de med Øvrighedens Samtykke og efter gammel Sædvane besøgte godt Folk, gik de ind til Bertel Prong Bøssemagers. Her opfordrede Johan Værtens Datter til at »slå et Stykke på sin Symfoni« (et Slags Klaver), så

¹⁾ Indsamling af Lys var i ældre Tid temmelig almindelig. Byens Vægttere gik således også om ved Juletid og indsamlede Lys. Ja Latinskolens Hørere plejede endog at få Lys af Disciplene, rimeligvis fordi om Vinteren, når Undervisningen ikke foregik i Skolestuen, men på Hørernes Kamre, disse da selv måtte sørge for Belysningen. Det var på St. Thomæ Dag (d. 21de December), at Disciplene gave disse Lys foruden et »Offer« i Penge, medens de egentlige Skolepenge betaltes ved St. Hans Dag og efter Jul, og endnu indtil vore Dage holdt det sig som en Skik, at Börnene i Småbørneskolerne på St. Thomæ Dag bragte deres Læremoder en Foræring af Lys, hvorfor de igjen fik et lille Traktement af hende.

²⁾ Rimeligvis, fordi Joh. Rissenbroch havde forpligtet sig til at opvarte med Musik endogså selvferde.

vilde han lege et Stykke på sin Fiol. Han gav sig også strax til at dandse og springe omkring, men Bertel Bøsser mente, at det ikke tjente at spille på Symfoni en højhellig Aften. Derpå vilde Johan, som havde Pengene i sin Lomme, have, at de skulde dele disse. Herunder beskyldte Thomas ham for, at han havde ladet nogle af Pengene blive i Lommen. Johan fandt da virkelig en 8 Skilling endnu, og Thomas beskyldte ham da for Tyveri. Johan svarede Intet hertil, men gik udenfor og sendte den Dreng, som havde fulgt dem omkring i Byen med en Lygte og tillige taget mod de Lys, som godt Folk forærede dem, hjem til sit Hus. Da han kom ind igjen, så han efter Thomas's Mening så vred ud, som »han vilde hen og storme til Bøhmerland og tage det ind«. Disse Ord vise, hvilket Indtryk det katholske og kejserlige Partis Angreb på Bøhmen og Underkuelse af dette Land i Året 1620 havde gjort selv blandt Menigmand i Danmark. Alligevel tillod Thomas sig at ytre sin Misfornøjelse med, at Johan havde sendt Bud efter den Musikanterdreng fra Haderslev, idet han mente, at når de 2 havde været alene hele Året igjennem, havde de også kunnet være det Nytårsaften. Hvis han nu vilde skille sig af med ham (Thomas), skulde han ikke have gjort sig så megen Umage for at lokke ham fra Kjøbenhavn af Kongens Tjeneste; lykkeligvis kunde han komme i denne igjen, når han vilde; »det var såre godt at lukke Døren således efter sig, at man kunde komme tilbage og gå ind ad den igjen«. Dog modsatte Thomas sig ikke, at Drengets Mester i Haderslev skulde have 1 Rdl. for hans Medhjælp, ligesom den Dreng, som havde båret Lygten for dem, skulde have et Par Sko. Derefter bleve Pengene skiftede imellem dem; men da Thomas samme Aften efter Aftale vilde hente sin Halvdel af Lysene i Johans Hus, havde denne, som han klagede, overfaldet ham med sin Pampert (Dolk) og såret ham således i 3 Fingre på hans højre Hånd, at han aldrig kunde forvinde det; således havde han da handlet mod alle sin Svende og Drenge; men det vilde Thomas ikke tåle, da han ligeså vel havde lært sin Kunst som en anden ærlig »Møjster« eller Svend.

Striden mellem Johan Rissenbruch og Thomas Berntsen blev dog hurtigere bilagt, end man efter Sagens Beskaffen-

hed skulde have væntet. Rimeligvis have de Sår i Hånden, som Thomas klagede over, ikke haft Stort at betyde. De voldgave begge deres Sag på 4 Mænd, en Rådmand, Byfogden, Byskriveren og en fjerde Borger, en Afgjørelsesmåde, som den Tid temmelig ofte blev anvendt, og allerede den 6te Februar, det vil sige, 3 Dage efterat Vidnesbyrdene vare blevne aflagte for Retten, mødte disse Voldgiftsmænd på Tinget og afsagde deres Kjendelse, som lød således, at Johan skulde give Thomas til årlig Løn 15 sl. Dr.; de skulde hver holde en Dreng, eller hvis de vilde holde en Svend eller Dreng i Forening, da skulde han være lige længe på Kost på Omgang hos hver af dem. Den Fortjeneste, som faldt ved Bryllupper, Værtskaber og andre Lejligheder, skulde de dele lige imellem sig; kun hvis en af dem blev foræret en Rdl. »til et Våben«, skulde han beholde den alene. Når de holdt en Svend, skulde denne dele lige med dem; holdt de derimod 2 Dreng, skulde disse kun have halvt imod en af dem. — Begge vare mødte og samtykkede denne »Afsigelse«.

7. Et religiøs-filosofisk Spørgsmål, som fører til Slagsmål.

I Efteråret 1624 vare engang 5 Riber Borgere ved Navn Frederik Kristensen, Volle Koch, Anders Madsen Hønning, Jens Bjørnsen og Peder Bjørnsen tilfældigvis blevne samlede i den Førstes Hus. De hørte, såvidt jeg véd, alle til den uformuende og simplere Borgerklasse. Ikke desto mindre opkastede en af dem, næmlig Jens Bjørnsen, det dybsindige Spørgsmål, hvilken af de 3 Ting der var den bedste, Troen, Håbet eller Kjærligheden. Volle Koch, som i sin Ungdom havde gået i Latinskolen, og som synes at have haft den Orm endnu at gjøre sig til heraf, svarede strax, at det var Troen, hvilket han vilde bevise med en latinsk »Glose«. Hans Kammerader syntes dog ikke om dette Praleri, og navnlig bad Anders Madsen ham om at lade sine store Ord fare og tale sit Modersmål; hvis han var en retskaffen Karl, skulde han møde ham udenfor Porten med et Væрге; han skulde da få at se, hvad hans store Ord dude til. Volle Koch synes ikke at have haft Lyst til at tage imod denne Udfordring; thi han svarede, at han vilde møde ham på Torvet. Hvis Betydningen af disse Ord er, at han vilde

duellere med ham på Torvet, har han rimeligvis haft den Bagtanke, at Duellen vel nok vilde blive forhindret på et så besøgt Sted. Sin Vægning ved at gå udenfor Byen begrundede han derved, at han var en Skatteborger og derfor ikke behøvede at møde sin Modstander udenfor Porten, som Peder Orlufs Svende og andre Kjeltringer gjorde; »de gik for Porten«.

Peder Orluf var en Riber, som den 19de Juni 1615¹⁾ var antagen i fast kongelig Tjeneste på 7 kongelige Len i Jylland og Sjælland som »Svinsnider«; det var dog ikke blot Svin, men også Heste, han skulde skjære. Han fik en fast Løn herfor af 70 Dr. årlig foruden en fri Klædning og fri Underholdning for sig og sine Svende på sine Rejser. Desuden skulde han have Eneret til at praktisere hos Bønderne i samme Len, og der loves ham, hvad der er meget betegnende, Fred og Sikkerhed, hvor han kommer, »så at han ikke uskyldigen overfaldes af Nogen«. Han havde allerede tidligere drevet sin Håndtering i større Omfang, som man blandt Andet ser deraf, at han i de samme Dage, som han fik den ovennævnte kongelige Ansættelse, måtte forpligte sig til at betale Kongen 300 Rdl. for en Åråd, som var ham oversvoren, idet han var medskyldig i et Drab, som en af hans Svende (hvoraf han altså allerede tidligere holdt flere) havde begået²⁾. De 300 Rdl. skulde gå af i hans årlige Besolding, som altså var optagen for adskillige År. Hans Stilling har dog nok med Hensyn til Indtægten ikke været ringe; men den var meget foragtet, så at han må finde sig i, at idetmindste hans Svende henregnes til Kjeltringer. Det synes rigtignok, som om han har haft isinde at påtale det, idet han var mødt og stod til Vedermaalsting med Volle Koch, da Vidnesbyrdet derom aflagdes i Retten; men han må senere have opgivet det.

Enden på Ordskiftet mellem Volle Koch og hans Venner blev, at Jens Bjørnsen huggede ham med en stor Kniv i Hovedet, og at det derefter, da de vare komne ud af Huset, lykkedes Volle igjen at såre Jens og Peder Bjørnsen. Den 13de November afsagde Tovsmændene deres Ed i Sagen, som gik ud på, at alle 3 skulde have deres Skade for Hjemgjæld og bøde til Kongen og Byen. (Fortsættes.)

¹⁾ Se »Jydske Registre« i Geh.-Arkivet.

²⁾ Smst.

8. Indbo i et mindre formuende Hus.

Jesper Knudsen hørte til de mindre formuende Borgere i Ribe; i Skattebøgerne findes han ansat til at skatte efter 8 β , som kun er 4 Gange mere end den laveste Ansættelse, medens man vel kun kan betragte dem som nogenlunde formuende, som idetmindste skattede efter en Mark. Hans Hovednæring har rimeligvis bestået i Værtshushold.

Efterat hans Kone var død, blev d. 3 Avgust 1624 hans rörlige »Guod og Guods« til Bestemmelse af Börnenes Mødrenearv vurderet af 4 dertil udnævnte Borgere i Nær-værelse af Börnenes Morbroder. Denne Vurdering vil jeg benytte til et Exempel på, hvorledes et jævnt tarveligt, borgerligt Hus på den Tid var udstyret, ligesom jeg tidligere i lignende Ojemed har benyttet en Vurdering i en Bondegård.

I Huset nævnes 3 Beboelses-Værelser: Dörnsen, Stuen og Kammeret; men kun i Dörnsen fandtes en Kakkellovn, hvilket vistnok i sådanne Huse var den almindelige Regel. I Dörnsen opholdt derfor ikke blot Husets egne Beboere sig i Almindelighed, men det var også det Rum, i hvilket f. Ex. de talrige Værtshusholdere modtog deres Gjæster. Stuen var vistnok et mindre Værelse, som tjente til Sovekammer for Manden og Konen i Huset, og til hvilket de naturligvis kunde trække sig tilbage fra den Uro, som der undertiden kunde være i Dörnsen. Kammeret var vel bestemt til Soveværelse, enten for nogle af Husets egne Folk eller for fremmede Gjæster.

I Dörnsen fandtes af Møbler foruden den ovenfor omtalte Jærn-Kakkellovn (vurderet til 12 Dr.) et stort Skab med 3 Rum (6 Dr.); fremdeles en Skive (3: et Bord), 2 små Bænkekister og en lille Bænk, en Foldebænk, et Kjøkkenskab og en Bagstol (Stol med Rygstød). I Stuen stod en stor udskåren Kiste, Husets Pragtstykke, vurderet til 14 Dr., og et Sængested (1 Dr.); her stod vistnok også en sort Kiste (3 Dr.), et rødt, beslået Skrin (4 Dr.), et lille beslået Skrin (1 Dr.), et sort Fyrreskrin (1½ Dr.) og en lang Skive (2 Dr.).

I Kammeret fandtes et Sængested »med Forstykke og Ender« (2 Dr.) og en lille Skive (3 β).

Af det øvrige Indbo udgjorde Tintöjet en værdifuld Del, og dermed var Huset vel forsynet: 6 Kander, store og små

(6 Dr.), 16 Fade, 1 Smörkrus, 2 små Krus, 3 Kopper, 3 »Kouschener«¹⁾ og 16 Tallerkener, for Störstedelen af det såkaldte Mænggods²⁾, som vurderedes til 12 β Marken (et halvt Pund). Af Kobbertøj fandtes en Kjedel, af Messingtøj en Gryde, en Kjedel, 2 store og 4 små Kjerter (Lysestager), en Fadekrands (til at sætte varme Fade på), et Fyrfad og 3 Mollinger³⁾. Endvidere anføres af Kjøkkentøj en Jærngryde, 5 gamle Stenkrus med Tinlåg, et Vendser (Bismer), en Ildklove (Ildtang), Rist og Kjedeliske, 9 Trætallerkener og Kander, — og af andet Indbo 2 Spindehjul (Rokke), 1 Kjerne, 2 Mælkespande, et lille Tapkar, 4 Øltønder, 1 Sav, 1 Spade og 2 Øxer.

Endvidere vurderes den afdøde Kones Gangklæder, som vare temmelig kostbare: en foldet Kåbe af sort, fint Engelsk (engelsk Klæde) (24 Dr.), en vendt foldet Kåbe af sort Engelsk (5 Dr.), en sort, slet (glat) Kåbe (2 Dr.), en sort, fin, engelsk Trøje, besat med Snorer (4 Dr.), et sort Skjort af »Fierthrae« (Firtråd?), foret med Baj og med Fløjels Bort (8 Dr.). — Sængklæderne bestode af en Bolsters Underdyne (12 Dr.), en Underdyne (6 Dr.), en Vadmels Underdyne, 3 Dundyner (12, 2 $\frac{1}{2}$ og 2 Dr.), 1 Bolsters Hoveddyne (3 Dr.) og 2 simplere Do., 4 Puder »med Vår på og Silketaft for« (16 Dr.), 2 Do. med Vår (6 Dr.) foruden en simplere Pude, et »theppet« Sængklæde af Flamsk (5 Dr.), et syt Sængklæde (5 Dr.), et Sængklæde af Sort og Hvidt (2 \mathcal{K}) og et gammelt Sængklæde, 1 Par Hörlærreds og 3 Par Blårlærreds Lagen. Hermed kan sammenstilles: 3 Bænkedyner, hvoraf den ene var 6 Alen lang, og 5 Hynder. — Af Linned nævnes foruden de ovenførte Lagen kun: et Hörgarns Håndklæde med Kniplinger om (5 \mathcal{K}), et Drejels Håndklæde og en gammel Drejels Dug; fremdeles 2 Hörgarns »Forklæder« (rimeligvis: Sænge-Gardiner; 6 \mathcal{K}) og en »Schierdug« med Tilbehør (rimeligvis også et Slags Forhæng; 2 Dr.).

Af Sølvtoj havde et »Sølvbælte og Knivskede« og 2

¹⁾ Et plattysk Ord, som betød en lille Trækande eller Træskål. (Brødrene Grimm's Ordbog.)

²⁾ En simplere Art af Tin.

³⁾ Således benævnedes vel overhovedet alle de Messingfade, hvoraf endnu så mange ere bevarede som Prydelser her i Egnen.

Sølvskeer, som tilsammen vejede 42 Lod. Desuden fandtes en »Perlebuore« (måske Skrivfejl for »Perlebønd«), som Manden forærede sin Datter. Endelig vurderedes Mandens Våben, som bestode af Bøsser, en Stormhat og en Degen, til 5 Dr., en Ko til 8 Dr. og en Beholdning af Hø ligeledes til 8 Dr.

9. Borgmestere og Råd stadfæste en Dødsdom.

Tovsmændene alene kunde sværge en Drabsmand fra hans Fred, og en sådan Tovsed besad endelig Gyldighed, hvis den ikke indstævnedes for Borgmestere og Råd; indstævnedes den for disse, kunde de enten stadfæste eller forkaste den. Derimod kunde, såvidt jeg har bemærket, en Dødsstraf i intet Tilfælde bringes i virkelig Anvendelse her i Byen uden ifølge en Samvirken af flere Myndigheder. I Trolddomssager var det ved Frederik d. 2dens kallundborgske Reces, § 8, udtrykkelig fastsat, at ingen Exekution måtte foregå, førend Kirkenævnets Ed var stadfæstet på Landstinget, altså i de Byer, som havde den såkaldte Landstingsret, af Borgmestere og Råd. Da derfor 15 Nævninger 1640 havde svoret Maren Splid Trolddom over, Borgmestere og Råd derpå havde kjendt deres Ed magtesløs, men Kongen og Rigsrådet havde dømt, at de 15 Mænds Tov burde blive ved Magt, kunde denne Dom endnu ikke exekveres, førend Byfogden og Magistraten i Ribe endnu i Forening havde tilfundet hende til at lide Bål og Brand. (Se Grönlund: Histor. Efterretn. om de i Ribe By for Hexeri forfulgte og brændte Mennesker.) — Noget Lignende har jeg fundet iagttaget ved de andre Arter af Dødsdomme, om hvilke allerede Recessen af 1551, § 5, havde bestemt, at de skulde afsiges af Fogden i Forening med de bedste Tingmænd. En Tyv dømtes således til Galge og Gren enten først af Magistraten, derefter af Byfogden, eller også af Magistraten og Byfogden i Forening. Når en Drabsmand af Tovsmændene var svoren fra sin Fred og blev pågreben, synes Dødsstraffen heller aldrig at være bleven udført, førend Tøvseden var bleven stadfæstet ved en Dom. Dette er allerede omtalt af mig i

3die Bind af dette Tidsskrift, S. 160 fl., hvor der er anført et Exempel herpå fra År 1587. Da er det Byfogden, som ved en Dom på Bytinget ligesom stadfæster Tovseden til Erekution. I det 17de Århundrede var det derimod Rådstruetten, som ved en Dom gav Tovseden en lignende Stadfæstelse, som vi se af et Tilfælde fra 1631, som tydelig viser os den Fremgangsmåde, som dengang anvendtes. I Rådstruetombogen findes derom Følgende:

»Vi efterskrevne Morten Madsen Lime og Hans Friis,
 »Borgmestere udi Ribe, Mads Pedersen Roed, Las Jensen
 »Bonum, Hans Lavridsen, Morten Frederiksen og Knud
 »Lambertsen, Rådsmænd her sammesteds, gjøre vitterligt,
 »at År efter Guds Byrd 1631, Fredagen den 9 Septembris,
 »på Riber Rådhus var skikket for os udi Rette ærlig og
 »velagt Mand, Niels Jørgensen, Borgmester udi Lands-
 »krone, hans Fuldmægtiger, Malte Nielsen, Borger her
 »sammesteds, på den ene (Side), som havde ladet idag ved
 »Byens Tjenere for os udi Rette stævne de tolv Tovsmænd
 »ved Navn Jens Mortensen — — —, som havde gjort
 »deres Ed og Tov her på Riber Byting Lördagen den 20
 »Augusti sidst forleden over Harder Sörensen af Helsingør,
 »som desværre uskyldelig dræbte salig Kristen Jørgensen
 »Gram, som skete den 15 Juli sidst forleden, hvorudi de
 »haver svoret forskr. Harder Sörensen Manddrab over og
 »fra sin Fred, og forment samme deres Tov og Ed i denne
 »Sag retfærdelig at være og var Dom herpå begjerendes,
 »om den ikke bör ved Magt at være, og Harder Sörensen
 »for sådanne begangne Gjæringer ikke bör at straffes på
 »sin Hals, i hvor han betrædes kan; — udi lige Måder
 »havde og ladet forskr. Harder Sörensen udi Rette stævne
 »med lovlig 14 Dages Varsel for Peder Jakobsen, Borger
 »ibidem, hans Hus og Bopæl, som forskr. Harder Sören-
 »sen havde hans Herberge hos, förend han desværre dræbte
 »forsk. afgangne Kristen Jørgensen Gram, for endelig
 »Dom over hannem, om han ikke bör for denne hans be-
 »gangne Gjærning at straffes på hans Hals; — desligeste
 »havde og ladet udi Rette stævne forskr. Harder Sören-
 »sens Fuldmægtiger i denne Sag, Jørgen Harbo, Borger
 »ibidem, om han havde Noget hertil at svare. Og udi
 »Rette lagde forskr. Malte Nielsen Tovsmændenes Ed udi

»denne Sag, her af Riber Byting udgivet Lørdagen den
 »20 Augusti sidst forleden, formeldende udi sin Mening:
 »Otte Mænd vunde, at de nærværendes hos var samme
 »Dag på forskr. Ting, hørte og så, at disse efterskr. tolv
 »Tovsmænd, som (er) opkrævet og idag lovligen forfuldt
 »til at gjøre deres Tov og Ed anlangendes Harder Søren-
 »sen af Helsingør, som desværre den 15 Juli sidst forleden
 »dræbte Kristen Jørgensen Gram, tjenendes ærlig og vel-
 »agt Mand, Hans Friis, Borgmester ibidem, som da skete
 »udi forskr. hans Husbonds Have på Holmen¹⁾, da frem-
 »ginge disse efterskr. tolv Mænd ved Navn Jens Morten-
 »sen — — —, hvilke forskr. tolv Mænd gjorde deres Ed
 »og Tov udi så Måder, at eftersom befindes og udi Sand-
 »hed vitterligt er, at forskr. Harder Sørensen af Helsingør
 »haver forskr. 15 Juli sidst forleden været med forskr.
 »salig afgangne Kristen Jørgensen Gram udi hans Hus-
 »bond, Borgmester Hans Friis's, Have, og forskr. salig
 »Kristen Jørgensen Gram ikke skal have formodet sig af
 »Harder Sørensen nogen Skade eller Ulykke, ikke heller
 »skal have givet ham nogen Årsag dertil, så uskyldig at
 »tragte efter Livet; dog forskr. Harder Sørensen desuanset
 »ligevel uden nogen angiven Årsag haver uddraget sin
 »Rapier af Skeden og med det samme blotte Væрге stuk-
 »ket forskr. sal. Kristen Jørgensen ved hans højre Bryst
 »ind udi Livet efter Synsvidnets Indhold, hvorudaf forskr.
 »sal. Kristen Jørgensen Gram haver bekommet sit Bane-
 »og Døds-Sår, og af samme Sting strax er død lidet fra
 »Steden, som Gjærningen ved Havedøren ind udi Haven
 »er sket, da efter berørte Lejlighed svor de forskr. Harder
 »Sørensen fuldt Manddrab over for sagløs Mand, som udi
 »Sandhed befindes forskr. sal. Kristen Jørgensen Gram,
 »han uskyldigen dræbt haver, og bør derfor at miste sin
 »Fred efter Loven, Recessen og Stadsretten, hvorpå de
 »med oprakte Fingre gjorde deres Ed efter Loven og
 »Recessen med Videre, forskr. Tovsmænded medfører og
 »formelder, som idag for Retten blev læst og påskrevet.
 »Herhos udi Rette lagde forskr. Malte Nielsen bemeldte
 »Borgmester Niels Jørgensens skriftlige Indlæg, formelder

¹⁾ St. Hans Holm på Sydsiden af Byen.

»Ord fra Ord, som efter følger: Velvise Borgmestere og
 »Råd samt kongel. Majestæts og Byens Foged¹⁾! Efter-
 »som jeg på min egen såvelsom på mine Medsøskendes
 »Vegne desværre er forårsaget min salig Broder²⁾ Kristen
 »Jørgensens dødelige Afgang for Eder at anklage, efterdi
 »det uryggelig befindes, det salig Menneske, forskr. vores
 »Broder, Kristen Jørgensen, uden al Skyld og Brøde af
 »Harder Sørensen i Fredags forleden 14 Dage er dræbt
 »og omkommet, formoder jeg på mine egne og mine Med-
 »søskendes Vegne, at vi over Manddraberen, som tilstede
 »er³⁾, må vederfares, hvis Ret »gemes«, og velvise Borg-
 »mestere og Råd, kong. Maj.s og Byens Foged samt andre
 »Dommere udi Sagen dette korte Indlæg eragte ville og
 »indføre lade udi, hvis Sentents over Manddraberen fældt
 »vorder. Af Ribe den 5 Augusti 1631 på min egen og
 »mine Medsøskendes Vegne Niels Jørgensen, — som forskr.
 »Indlæg formelder, som idag for Retten blev læst og på-
 »skrevet. Og efter berørte Lejlighed satte forskr. Malte
 »Nielsen udi alle Rette, om Tovsmændenes Ed, (som) over
 »forsk. Harder Sørensen gjort er, ikke bör ved Magt at
 »være, og desligeste, om forskr. Harder Sørensen for så-
 »danne hans begangne Gjerninger ikke bör at straffes på
 »sin Hals.

»Udi lige Måder udi Rette mødte forskr. Tovsmænd
 »Jens Mortensen — — — og var denne deres Tovsed
 »fuld og fast stændig og forment, den burde ved Magt
 »at være. Da blev fremesket idag, förend her dömtes udi
 »Sagen, forskr. Harder Sørensen og hans Fuldmægtiger,
 »Jørgen Harbo, om enten de selv eller Nogen på deres
 »Vegne vilde møde og svare hertil, og Ingen på deres
 »Vegne mødte til Gjensvar, som enten vilde svare eller
 »sig med denne Sag befatte i nogen Måder. Da efter
 »Tiltale og denne Sags Lejlighed, så efterdi befindes,

¹⁾ Vare 2 forskjellige Personer.

²⁾ Jeg kjender forøvrigt Intet til disse Brødre og deres Familie; men da den ene af dem nævnes med Tilnavnet »Gram«, må de antages for at være fødte i Gram i Nordslesvig.

³⁾ Heraf ses, at Harder Sørensen var bleven pågreben, rimeligvis strax efter Gjerningen, og sat fass.

»at Harder Sørensen af Helsingør at have (sic) dræbt des-
 »værre sagløs Mand, forskr. afgangne Kristen Jørgensen,
 »som er sket den 15 Juli sidst forleden udi hans Husbonds
 »Have, og Tovsmændene, som lovligen ere opkrævede og
 »forfuldt til at gjøre deres Tov og Ed udi denne Sag,
 »haver svoret forskr. Harder Sørensen Manddrab over og
 »fra sin Fred efter Loven (og) Recessen, og ingen lovlig
 »Bevis eller Vidne herimod idag for os er bevist eller
 »fremlagt, som samme Tovsmænds Ed ukraftig kunde gjøre,
 »da vide vi efter forberørte Lejlighed ikke rettere herpå
 »at kjende, end samme Tovsmænds Ed jo bör ved Magt
 »at være, og Manddrabereren, forskr. Harder Sørensen, fra
 »sin Fred og for sådanne hans begangne Gjerninger bör
 »at straffes på sin Hals. Til Vidnesbyrd osv.«

Når Tovseden i dette Tilfælde indstævnes for Borg-
 mestere og Råd, er det altså, som vi se, ikke for at få den
 underkjendt, men tvertimod for at få den stadfæstet og lige-
 som forsynet med en Exekutionsordre mod Drabsmandens
 Liv. At denne virkelig var i Øvrighedens Magt, og at det
 virkelig var Hensigten hos den Dræbtes Familie at få ham
 henrettet, ses af et Kongebrev af d. 22 Juli samme År til
 Lensmanden på Riberhus, hvilket Kongebrev tillige lærer
 os, hvem Harder Sørensen var, og at han navnlig var i en
 Stilling, af hvilken man kunde have væntet noget mere Be-
 sindighed og mindre Råhed, end hans Gjerning tydede på.
 Indholdet af det nævnte Kongebrev er, at Harder Sørensen,
 Skriver på Kronborg, havde begået et Drab i Ribe; hvis
 han skulde blive dømt fra Livet, ønsker hans Husbond, at
 Henrettelsen måtte blive opsat, indtil han havde aflagt sit
 Regnskab, hvilken Begjering Kongen har bevilget¹⁾.

Harder Sørensen blev dog ikke halshugget; det lykkedes
 ham nemlig at rømme bort af Arresten. Det var et Til-
 fælde, som ikke indtraf så sjelden med dødsdømte Forbrydere.
 Man skulde have trot, at det var meget vanskeligt at und-
 vige af Fængselet, eftersom der plejede at sættes en eller
 to Bevogtere ind i Arresten til Fangen; men disse Bevog-
 tere lode sig undertiden bestikke, og således synes det også
 at være sket i dette Tilfælde.

¹⁾ Jydske Tegn.

10. Streghed i Opfattelsen af Begrebet Nødværge.

Et Exempel på denne Streghed haves i en Sag, i hvilken Jens Andersen Guldsmed, Rådmand Anders Sörensen Klyns Svigersøn, 1625 ved endelig Dom blev dømt fra sin Fred for Drabet på sin Broder Hans Andersen, idet Borgmestre og Råd, skjönt det var bevist, at Hans Andersen først havde trukket Kniven mod sin Broder og søgt ind på ham, ja efter Vidnernes Udsagn vilde have dræbt ham, hvis denne ikke var kommen ham i Forkjøbet, dog ikke vilde betragte Drabet som Nødværge, dels fordi Hans ikke havde såret Jens først, dels fordi denne formentlig måtte have kunnet undvige fra Broderen. En lignende Streghed i Opfattelsen af det samme Begreb viser sig i følgende Sag, hvor det ligeledes er den Dræbte, som først (og det endda her på den allerskammeligste Måde) har væltet sig ind på den Anden), medens derimod Drabsmanden har al Medfølelsen på sin Side på Grund af den Sagtmodighed, hvormed han længe fandt sig i den Andens Fornærmelser.

Drabsmanden var en Felberedersvend ved Navn Hans Jensen Hillebrandt. Han havde en yngre Broder, som den 17 Februar 1630 blev gjort til Svend eller, som det også kaldes med et Udtryk, hentet fra Adelen og dens Svende: »værægtig« (berettiget til at bære Værge). I den Anledning blev der holdt et Lavs-Gilde i Peder Stavnings Hus. Medens de ældre Gjæster sade i Dørnsen, morede de yngre sig i Stuen med alslags Lystighed. Da trængte 2, rimeligvis fulde, Skomagersvende, to Brødre ved Navn Peder Laursen og Lambert Laursen, fødte i Århus, vindbudne ind til dem og søgte strax Trætte. Lambert holdt sin Fod ud for dem, som dandsede, så at de faldt om på Gulvet over hverandre, og Peder Laursen greb en Pige, sprang ind i Dandsen med hende og for således omkring, at en halv Tønde Øl, som de havde liggende på Stolen, blev stødt ned, og Øllet spildt. Værtinden kom da ind i Stuen og bad de 2 vindbudne Personer om at gå deres Vej, hvortil Lambert gav et højst usømmeligt Svar. Senere må det dog være lykkedes at få de 2 urolige Brødre udenfor; thi 2 Borgere vidnede, at de, da de vilde gå hjem til deres Hus, traf Hans Jensen Hillebrandt stående i Peder Stavnings Dør og bedende Peder

og Lambert Laursen om, at de for Guds Skyld skulde gå hjem i deres Husbonds Hus og ingen »Perlemente« afstedføre, idet han søgte at smigre Lambert med de Ord, at han jo var en forstandig Karl, og sagde, at den halve Tønde Øl, som de havde spildt, Intet havde at betyde. Lambert vedblev med sine usømmelige Talemåder, og da Hans Jensen vilde gå ind i Huset, greb han fat i ham og rykkede ham ud på Gaden og havde fået to Knive frem. Med den ene af dem, som var en »Skomager-Pindkniv«, stødte han efter Hans Jensens Ansigt; men da denne bødte for sig, traf han ham i den venstre Hånd, som han sårede. Nu tabte den Angrebne endelig Tålmodigheden og greb til sit Værge, og da Lambert gav sig til at løbe, løb han efter ham op ad Gaden og, da han indhentede ham, sårede han ham dødeligt i hans venstre Lår.

Uagtet Alt, hvad der således talte, idetmindste til Undskyldning, om end ikke til fuldstændig Retfærdiggjørelse, for Hans Jensen, svore Tovsmændene ham dog den 16 Marts fra hans Fred for Drab på sagløs Mand, af Hensyn til, at han var løben efter Lambert Laursen, da denne var undløben. Denne Dom kunde måske ikke falde anderledes efter de bestående Love, men var dog temmelig streng og vilde have været altfor streng, hvis den var bleven exekveret ved den Tovsvornes Henrettelse. Dette var nu rigtignok ikke Tilfældet; thi den 22 Juli kom det til et Forlig, hvorved Peder Laursen forpligtede sig som Eftermålsmand efter den Afdøde til at give Hans Jensen en Orfejde (»Årfred« kaldes den her ved en Forvanskning) på sine egne og sin Slægts Vegne og erkjendte at have modtaget rigtig Betaling derfor. Herefter kunde Hans Jensen nu også søge eller købe sin Fred af Kongen; han har dog ikke hastet meget hermed; først den 21 Oktober 1634 udstedtes der et kongeligt Benådnings- og Lejde-Brev for ham, hvilket tillige tillod ham at indstævne Tovseden for Borgmestere og Råd, for muligvis der at få den omstødt. På Rådstuen foretoges Sagen næstfølgende 5 December.

De nye Vidnesbyrd, som Hans Jensen fremlagde i Rådstu-Retten, gik fornemmelig ud på at oplyse Lambert Laursens Ustyrlighed samme Aften, førend han trængte sig ind hos Peder Stavnings. En tredie Skomagersvend, som tillige-

med Lambert og hans Broder dengang arbejdede hos Skomager Jens Terp, og denne Sidstes Kone, havde således d. 29 November 1634 aflagt Vidnesbyrd om, at Lambert den Aften først havde villet »føre sig i Perlemente« med sin Mester, fordi denne ikke vilde drikke med ham, så at Mesteren endogså havde måttet rømme ud af sit eget Hus for ham. Derefter havde han begyndt med »Pukken og Trodsen« og tilsidst havde både han og hans Broder grebet hver 2 Knive og vare løbne ud på Gaden med dem; da deres Madmoder formanede dem til at lægge Knivene fra sig og blive hjemme, havde Lambert svaret, at Knivene skulde bruges samme Aften. Den 3die Skomagersvend var fulgt med dem ned mod Sønderport; men da de her havde fået det Indfald at gå ind til Felberedersvendenes Gilde, havde han frarådt dem det, da de ikke vare indbudne, og ikke villet følge med dem.

Hvormeget end disse Vidnesbyrd bestyrkede, at det var Lambert Laursen, som oprindelig ene var Skyld i Striden, havde dette dog ingen Indflydelse på Borgmestres og Råds Dom; thi denne lød således: »Efterdi befindes, at Hans Jensen haver løbet efter Lambert Laursen, der død blev, som haver villet undvigt for forskr. Hans Jensen, da efter berørte Lejlighed vide vi ikke imod Tovsmænd, deres Ed at kunne kjende, men ved Magt at være«.

II. Dom over en på frisk Gjærning greben Manddraber.

Efter Byretten skulde Tovsmændene kun sværge i Drabs-sager, når Drabsmanden ikke var greben på frisk Gjærning, eller når han undskyldte sig med Nødværge eller Våde; i Sårssager skulde Tovsmændene derimod vistnok i alle Tilfælde sværge. I Drabssager finde vi derfor også i Virkeligheden Dommen afsagt på anden Måde, når Drabsmanden strax var pågreben, tilstod sin Gjærning og ingen Undskyldning havde at fremføre. Et Exempel herpå er udentvivl allerede tidligere anført, nemlig det i dette Tidsskrift 1ste Bind, S. 252 omtalte Tilfælde med Harder Jepsen. Om hans Domfældelse findes i Tingbogen for 20 Februar 1593 rigtig nok kun indført ganske kort, at han blev dømt; men da dette Udtryk ikke bruges om Tovsmændene, og sådanne slet

ikke anføres i Sagen, er det sikkert nok, at han er dømt på anden Måde, og da udentvivel ifølge den S. 163 fl. udviklede Regel af Magistraten og Byfogden i Forening, og det, som her ses, på Tinget. Dette stadfæstes også derved, at ganske den samme Fremgangsmåde anvendtes i en lignende Sag 1637. At denne Fremgangsmåde var i højeste Grad summarisk, fremgår af det Eneste, som Tingbogen indeholder derom, nemlig følgende Dom:

»Mads Lassen Lim, Byfoged udi Ribe, Morten Lim,
 »Hans Friis, Borgmestere ibidem, Las Jensen Bonum,
 »Hans Laursen, (Morten Frederiksen, Peder) Sørensen,
 »Peder Olufsen og Jep Povelsen Vilslev, Rådmand ibidem
 »Gjører vitteligt, at År efter Guds Byrd Anno 1637,
 »Fredagen d. 31te Martii, på Riber Gjæsteting var skikket
 »for os udi Rette forstandig Mand, Hans Grejgensen, Bor-
 »ger her sammesteds, som havde ladet for os idag hid udi
 »Rette føre Karen Laster (o: Lasdatter), salig Trogels
 »Knudsen Remsnider ibidem, hans Hustru, som klagede og
 »beskyldte hende, at hun skal have dræbt og ihjelslaget
 »hans Frænde, forskr. Trogels Knudsen, hendes egen Mand
 »og Husbonde med en Kniv, som hun skal have indstukken
 »hannem i hans Hoved ved hans venstre Tinding, hvilken
 »skal være ret Årsag til hans Død og hans Dødssår, des-
 »ligeste stukken hannem i hans højre Kind såvelsom også
 »bag ind i hans Ryg, og af bemeldte Sår og Skade er
 »(han) bleven død Tirsdagen om Morgen, som var den
 »28 Martii sidst forleden, og var forskr. Hans Grejgensen
 »idag Dom begjerendis over forskr. Karen, sal. Trogels
 »Knudsens. Da her for Retten fremstod forskr. Karen
 »Trogels's og ikke benægtede, men vedgik og bekjendte
 »samme Gjerning desværre at have gjort og var gjerne
 »tilfreds at lide for hendes Misgjerninger. Da efter Til-
 »tale, Gjensvar og denne Sags Lejlighed, så efterdi forskr.
 »Karen, sal. Trogels's, vedgår og bekjender forskr. Mand-
 »drab at have begangen og gjort på hendes egen Ægte-
 »mand og dertilmed at være greben og tagen udi ferske
 »Gjerninger, da efter berørte Lejlighed vide vi ikke ret-
 »tere herpå at kunne kjende, end at hendes egen begangne
 »Gjerning jo dømmer hende til at miste hendes Hoved
 »med Sværdet og det at sætte på en Stage, Andre til

»Afsky og Forskrækkelse. Til Vitterlighed vores Signet
»undertrykt.

Fremgangsmåden ligner i høj Grad den, som anvendtes i Tyvssager. — En meget lignende Sag indtraf 4 År senere; kun var det her Manden, Hans Markortsen Bartskjær, som havde dræbt sin Kone med et Knivstik; og det er her Herskabsfogden, ikke Nogen af den Dræbtes Slægt, der optræder som Anklager; rimeligvis har Konen ingen Slægtninge haft, som har kunnet påtage sig dette Hverv. 8 Dage efter Drabet sættes Retten (d. 1 Oktober 1642), Drabsmanden tilstår sin Gjerning og »er overbødig derfor gjerne at ville lide«. Han dømmes da strax til at lide samme Straf, som ovenfor er anført, kun med det Tillæg »og hans Krop i ukristen Jord«. — 4 Dage efter omtales Manden tilfældigvis i Tingbogen som død.

12. Tovsed i Anledning af et Selvmord.

Under d. 18de September 1641 findes i Tingbogen indført Følgende:

»For Tingsdom stod Lavrids Iversen Struch¹⁾ og havde »lovlig forfulgt Tovsmændene i denne Sag at fuldgjøre »deres Tovsed, efterdi det er nu inforgen 6 Ugers Dag, »og udi Rette lagde for.ne Laust Struch et Tingsvinde, »her af Ribe udgivet Torsdagen d. 19 Augusti 1641, for»meld. udi sin Mening, som efter følger, at otte Mænd »vunde, at Povl Hansen, boende i Gredsted, han stod inden »alle 4 Stokke for Tingsdom, vandt med oprakte Fingre »og Ed efter Recessen, at det skede sig forgangen Søndag »efter Middag den 8 Augusti om Eftermiddag, da Klokken »var 5 slæt efter Middag, da kom han af Jedsted Mølle »med Jens Pallesen, Bager i Ribe, med et Læs Hvede»mel, og som de var kommen til Ribe i Jens Pallesens »Hus, drak de en Kande Øl med hverandre; så skikkede »de endda Bud efter en anden Kande Øl, som de i lige »Måder drak med hverandre; så begjerede for.ne Jens »Pallesen, at hans Hustru vilde fly ham noget Lys at

¹⁾ Herskabsfogden.

»kunne stikke en Pibe Tobak an¹⁾. Da svarede hun: »Nej!
 »I skal ikke drikke Tobak iaften«. Den Tid han ikke
 »måtte bekomme Tobak, begjerede han hans Hat og Krave
 »og vilde gå ud. Da svarede hans Hustru: Nej! han kom
 »ikke ud iaften. Den Tid han ikke måtte komme ud²⁾,
 »gik han op til Skiven og tog en Kniv i hans Hånd, som
 »lå på Skiven. Den Tid han tog Kniven, så vendte han
 »sig om og Ryggen til dem, som der var inde. Da sagde
 »han: Der ser I mit Hjærteblod; men han ikke så, at
 »han stak sig med Kniven³⁾. Denne Vinde bekræftede
 »Karen Nielster (Nielsdatter), tjenende Lambert Pors, alt
 »med lige svoren Ed, som samme Tingsvinde videre for-
 »melder, og idag for Tingsdom blev læst og påskrevet. —
 »Herhos udi Rette lagde for.ne Laust Struch en andet
 »Tingsvinde af Riber Gjæsteting, udstedt d. 18 Augusti
 »sidst forleden, formelder udi sin Mening, at otte Mænd
 »vunde, at Ole Hansen, Rasmus Kjersing, Anders Mor-
 »tensen og Hans Hansen, de stod her idag inden alle fire
 »Stokke for Tingsdom, vunde med oprakte Fingre og Ed,
 »at de idag var med for.ne Laust Struch udi Jens Palle-
 »sen Bager og Borger ibidem, hans Hus og der at bese,
 »hvis Skade som befandtes på hannem. Da så de, at han
 »var stukken under hans venstre Brystben, som de kunde
 »synes at være gjort med en Kniv, og Hullet var stor-
 »agtigt. I lige Måder vandt Per Badskjær ibidem med
 »lige svoren Ed, at han var hos Jens Pallesen nu for-
 »gangen Søndag otte Dage om Eftermiddag at forbinde
 »ham; da havde han et Sting under hans venstre Bryst,
 »som var gjort med en Kniv og gik lige ind i Livet på
 »hannem, som samme Tingsvinde videre medfører, som
 »idag for Tingsdom blev læst og påskrevet. Herhos udi
 »Rette lagde for.ne Lavr. Struch et Bevis fra hæderlig og
 »højlærd Mand M. David Foss, Medtjener til vor Frue
 »Domkirke ibidem; formelder Ord fra Ord som efter følger:

¹⁾ Netop i disse År synes Tobakken at være bleven almindelig i Ribe, da den ikke sjelden nævnes lejlighedsvis i Tingbøgerne.

²⁾ Staklen synes i usædvanlig høj Grad at have stået under sin Kones Kommando.

³⁾ Dette lyder mindre rimeligt.

»Eftersom de Dannemænd, Tovsmændene her i By, haver
 »begjæret min Kundskab om sal. Jens Pallesens Endeligt,
 »da eftersom jeg d. 9 Augusti på Mandagen, Morgen årle
 »imellem 3—4 slæt, blev kaldet til hannem på mit Æmbeds
 »Vegne, da bekjendte han for mig uværdige, at han selv
 »af en Hændelse havde gjort sig den Skade, og såvidt jeg
 »kunde af hans Bekjendelse slutte, håber jeg, hans Poeni-
 »tense¹⁾ at have været retsindig og hannem at være død
 »salig. Hvilket med egen Håndskrift og Underskrift be-
 »kjender Ribe den 15 September David Lavr. Foss egen
 »Hånd, som samme Bevis medfører, som idag for Tings-
 »dom blev læst og påskrevet. — Da fremginge her idag
 »for Tingdom disse efterskrevne Tovsmænd, Rasmus Kjer-
 »sing, Per Tømmermand, Rasmus Guldsmed, Jakob Bar-
 »tholomæussen Møller, Morten (?) Knudsen Hjuler, Bendet
 »Bendetsen, Anders Vejers Skrædder, Hans Svendsen,
 »Movrits Kortsen, Mikkell Jensen, — Udsætningsmænd,
 »som ikke mødte idag at fuldgjøre deres Tov, som er Niels
 »Gasse og Hans Rasmussen, — disse for. ne Tovsmænd
 »gjorde deres Tovsed i så Måder, at efterdi med Tings-
 »vinde bevises, såvelsom også hans egen Bekjendelse for
 »hans Sjælesørger i hans sidste Tid, at han selv haver
 »stukket sig med en Kniv og deraf bekommet sit Bane-
 »sår, da efter berørte Lejlighed svor de for. ne Jens Palle-
 »sen sin egen Bane over.

I denne Sag har man undgået udtrykkelig at sige, at den Afdøde havde dræbt sig selv med Forsæt, og der er jo også den Mulighed, at det mere har været hans Hensigt at true med at dræbe sig selv end virkelig at gjøre det. Tydeligere udtrykker en Tovsed af d. 17 Juli 1638 sig, idet Tovsmændene sværge, at, eftersom de med Flid have ladet Sagen forfare, og ikke kan Andet eragtes, end at Henrik Guldsmed har druknet sig selv, så sværge de ham sin egen Bane og egen Manddraber over at være.

¹⁾ Herved må dog vistnok være tænkt på, at han forsætlig havde dræbt sig selv, så at det står i Strid med, at han skulde have givet sig selv Såret ved en Hændelse.

13. Anne Ebbes Trolddomssag.

Blandt alle de Trolddomssager, som ere blevne påkjendte i Ribe, er der ingen, som både blandt Samtidige og Efterkommerne have vakt så almindelig Interesse som Maren Splids. Grunden hertil ligger vistnok for en stor Del deri, at, medens de Øvrige, der bleve brændte som Hexe, allesammen vare fattige og, man kan vel gjerne sige, tåbelige Mennesker, som, idetmindste for Størstedelen, selv bildte sig ind, at de kunde hexe, hørte derimod Maren Splids og flere af de Kvinder, som bleve indviklede i hendes Sag, til den mere formuende og oplyste Del af Borgerskabet. Som en Følge deraf forstode de selv og deres Slægtninge at gjøre Mere for deres Frelse og derved at lette Borgmestres og Råds kjendelige Bestræbelser i disse Sager for, når det var muligt, at tage de Anklagede i Beskyttelse, dels ligeoverfor den overtroiske Folkemængde, dels imod Regjeringen og dens Repræsentant, Lensmanden.

Blandt de Koner, som bleve indviklede i Maren Splids Sag, vare således Anne Gjellerups, hvis Søn, Hr. Sören, var Præst etsteds søndenfor Ribe, Maren Splids vidste ikke, hvor¹⁾, fremdeles Byfogdens, Peder Pedersen Hjertings, og Delefogdens, Kristen Madsens, Koner. Medens Maren Splids Sag er meget udførlig meddelt af Grönlund i hans »Historisk Efterretning om de i Ribe By for Hexeri forfulgte og brændte Mennesker«, har han kun ganske kortelig omtalt Sagen imod Byfogdens Hustru, Anne Ebbes. Da denne Sag dog indeholder Adskilligt af Interesse, vil jeg her give en udførligere Fremstilling af den.

Anne Ebbes var en Datter af den forhenværende kongelige Tolder i Ribe, Jens Laugesen, en Broder til Biskop Hans Laugesen, og af Dorthe Svanning, Mag. Hans Svannings Datter. Hvilket År hun er født, véd jeg ikke; men d. 15 August 1602 blev hun gift med en Handelsmand i Ribe ved Navn Ebbe Jensen Kræmer. Efter sin første Mands

¹⁾ Jeg har heller ikke kunnet opdage, hvor Sønnen var Præst. 1638 blev rigtignok en Sören Jensen Skjæve eller Skive Præst i Roager; men havde han bot så nær ved Ribe, vilde man dog her i Byen have vidst Sognets Navn.

Død 1617 giftede hun sig 1621 påny med Peder Pedersen Hjerting, som i et Par År havde været i hendes Tjeneste. Hendes Anklager, Villum Hansen, siger herom, at hun i sin Enkestand »haver letfærdigen ladet sig ved ukydsk Levnet bedrage af en Kræmmer-Dreng eller Svend, som nu er gjort til en Byfoged i Ribe«. Den Beskyldning, som heri gjøres imod hende, må vel være rigtig, siden der ingen Indsigelse findes fremført imod den. Hendes Valg var forsåvidt mindre heldigt, som Peder Pedersen ikke synes at have været nogen dygtig Handelsmand. Idetmindste gik det ligeså stadig tilbage med hans Formuesomstændigheder, som det var gået fremad med Ebbe Jensens. Det var derfor ret heldigt for ham, at han 1639 blev Byfoged i Ribe. Forsåvidt Villum Hansens ovenanførte Ytring synes at antyde nogen Tvivl om hans Dygtighed til at forestå denne Bestilling, må det bemærkes, at der til Opnåelsen af en sådan Stilling ikke fordredes Aflæggelsen af nogen Prøve på juridiske Kundskaber, og at en Kræmmersvend (rettere sagt: Handelsmand) altså ligeså godt som enhver Anden kunde blive Byfoged. På den anden Side kan det ikke nægtes, at ellers neppe Nogen findes udnævnt til Byfoged her i Byen, uden at han iforvejen enten havde været i en eller anden offentlig Stilling, som gjorde det nødvendigt for ham at lægge sig noget efter Lovkyndigheden, eller også havde givet sig mere eller mindre af med Sagførervirksomhed og med at møde i Retten for Andre. Ingen af Delene havde, efter hvad jeg har bemærket, været Tilfældet med Peder Pedersen; men jeg har dog ikke bemærket, at hans Virksomhed som Byfoged var uheldigere end Andres. Hans Optræden i hans Kones Sag viser endogså, at han var temmelig dreven i alleslags retslike Spidsfindigheder. Han blev forresten ikke længe i sin Stilling som Byfoged, som han først tiltrådte, efterat Processen med Maren Splids var begyndt, og igjen fratrådte 1643. Grunden hertil må vel tildels søges deri, at han ved sin Kones Sag selv var kommen i et uheldigt Forhold til Lensmanden, tildels vel også i hans slette Formuesstilling, idet Kreditorerne efterhånden bleve mere og mere nærgående imod ham.

Man havde den underlige Skik, at, når en Kone var gift andengang, plejede hun dog altid at kaldes efter sin

første Mand. Det er Grunden til, at Peder Hjertings Kone aldrig kaldes Anne Peders, men altid Anne Ebbes, undertagen når hun en enkelt Gang kaldes Anne Jensdatter. Hun har på den Tid, da hun blev anklaget for Trolddom, rimeligvis været omtrent 60 År gammel; en lille Datterdatter nævnes under Sagen som opholdende sig i hendes Hus.

I det pinlige Forhør, som Maren Splids den 10 Oktober 1641 blev underkastet i Blåtårn i Kjøbenhavn, havde hun ikke udlagt Anne Ebbes, men foruden Anne Gjellerups, hvem hun fremstillede som Hovedmanden og sin Læremester, kun fattige Kvinder, og iblandt dem Anne Thamisdatter eller Krøbbel-Anne i Gjæsteboderne. Men da denne Sidste den 8 November samme År blev forhørt på Riberhus, havde hun »godvilligen«, d. v. s. upint, men dog udentviwl af Frygt for de Pinsler, som hun vidste, at hun ellers vilde blive underkastet, ikke blot tilstået sin egen Brøde, men også nævnt sine foregivne Medskyldige, og iblandt dem både Anne Gjellerups, som også skulde have været hendes Lærerinde, Anne Ebbes og Delefogdens, Kristen Madsens, Kone ved Navn Gjertrud. Om Anne Ebbes udsagde hun navnlig, at denne tilligemed hele det øvrige Selskab 3 eller 4 Uger, førend Maren Splids blev ført til Kjøbenhavn, havde været samlede på Skibbroen udenfor Kristen Madsens Dør og dandset samt drukket Vin med Sukker i, som Maren Splids's Dreng, d. v. s. tjenende Djævel, bragte dem; samme Tid vilde de have taget Lykken fra Anders Friskuster, idet Anne Ebbes vilde unde Thomas Skrædder den. Dette var dog, som det synes, ikke lykkedes. Ligeledes skulde Anne Ebbes tilligemed Maren Splids og nogle af de Andre have gjort Noget ved Hans Balummers Skib, som rimeligvis derefter var forlist, og udøvet nogle Hexekunster i Tolder og Herskabsfoged Mads Lassen Limes Hus. Disse Hexekunster havde efter Anne Thamisdatters Angivelse bestået deri, at Anne Ebbes havde skaffet dem en levende Kalv, som de kom i en Tønde, for derved at tage Lykken fra Mads Lassen. Senere fortalte hun dog, som vi ville se, disse Hexekunster hos Mads Lassen på en ganske anden Måde, så at den hele Bekjendelse rimeligvis har været rent Opspind, som Staklen fandt på for at slippe for Pinebænken.

Maren Splids, som imidlertid var bleven sendt hjem fra

Kjøbenhavn, var tilstede ved Anne Thomisdatters Bekjendelse, og da hun blev spurgt, om den var sandfærdig, erkjendte hun den for rigtig med Undtagelse af et enkelt Punkt, som ikke vedkommer Anne Ebbes. Herved er der dog den Mærkelighed, at der næsten aldeles ingen Overensstemmelse er imellem, hvad Maren havde bekjendt i Blåtårn, og hvad Anne Thamisdatter nu udsagde på Riberhus, og navnlig ingen Overensstemmelse i det Enkelte og Faktiske, så at den Enes almindelige Bekræftelse af, hvad den Anden havde sagt, ingen Vægt kan have.

Den næste Dag, d. 9 November, lod Slotsskriveren, Jørgen Pedersen, som overhovedet stadig optrådte i denne Sag på Lensmandens Vegne, Maren Splids og Anne Thamisdatter føre hen på Bytinget og tilbød dem, hvem de havde udlagt, at komme »til Munds« med dem. Anne Ebbes fremkom da personlig på Tinget og »påstod højlig« at være uskyldig, hvorefter hun først spurgte Anne Thamisdatter, om hun havde været med hende i nogen Trolddomskunster. Da den Adspurgte vedblev sin Beskyldning, spurgte hun Maren Splids, om hun vidste at beskyldte hende for nogen Trolddomssager, hvortil Maren svarede, at hun kunde såmeget Trolddomskunst, som hun kunde. Hvad enten Meningen heraf skal være, at Anne kunde såmeget Trolddom, som hun virkelig kunde, eller, som Maren kunde, bliver Beskyldningen i højeste Grad ubestemt.

Den 4 og 11 December blev Anne Thamisdatter underkastet 2 nye Forhør på Riberhus, det sidste på Pinebænken, for at hun på den kunde stadfæste alle sine tidligere Bekjendelser og Udlæggelser. Hvor villig hun end fra Begyndelsen af havde været til at tilstå Alt, både muligt og umuligt, slap hun altså dog ikke for Pinselen. Ved disse Lejligheder, navnlig d. 4de, tilføjede hun endnu nogle flere Bekjendelser, deriblandt, at hele Selskabet, også Anne Ebbes, havde forgjort Rådmand (tidligere Borgmester) Hans Friis's Hustru, Line, hvilket var foregået under en Dands, som de opførte i Mandens Stue. Hvad Skade de egentlig havde påført hende, siges ikke; men rimeligvis skulde det være den, som havde foranlediget hendes Død 1636. Dette skulde dog mest være sket efter Anne Gjellerups Anstiftelse; derimod skulde Anne Ebbes have været Hovedmanden for den Storm og

dermed følgende Vandflod, som de allesammen havde været med at oprejse Allehelgensdag 1638 i den Hensigt, at Kristen Lambertsen skulde omkomme, hvilket også var lykkedes dem. Dette Udsagn var, som vi ville få at se, Hovedgrunden til den Fare, Anne Ebbes kom i. Om den Trolddom, som Anne Thamisdatter i Forening med Anne Ebbes og Andre havde forevet hos Mads Lassen Lime, udsagde hun den 4 December, at de først engang forrige Sommer ved Nattetid havde været inde både i hans Stue og Kammer, hvor Toldkisten stod, dandsat og villet tage Lykken fra ham; deres Dreng havde lukket op for dem, så at de kunde gå ind, hvor de vilde. Den anden Gang, som var et Årstad senere, havde de om Natten dandsat udenfor hans Vinduer for at forgjøre hans Datter, som også døde nogle få Dage derefter, ved hvilken Lejlighed Fanden havde været med dem i en Skrukhønes Skikkelse. Den 11 December udsagde hun derimod, at den Nat, da de dandsede hos Mads Lassens, for at forgjøre hans Datter, havde Anne Ebbes, Maren Splids og en tredje Kone taget Penge af Toldkisten; hvormange det var, vidste hun ikke; samme Gang vilde de også have taget Lykken fra ham, men det lykkedes dem ikke. Dette Udsagn står jo rigtignok i Modsigelse med det tidligere, hvorefter de den Gang kun havde været udenfor Huset på Gaden, lige-om hun også synes at have glemt det, som hun havde udsagt den 8 November om den Kalv, som de havde puttet i en Tønde; men det er jo ikke forunderligt, om sådanne Fantasibilleder vexlede noget.

Det er vanskeligt at danne sig en Mening om, hvad man skal tro om det 16de og 17de Århundredes mange Troldkvinders udførlige Bekjendelser om alle de Trolddomskunster, som de have udøvet, når man da ikke, som enkelte overtroiske Mennesker endnu gjøre, vil tro, at de virkelig have kunnet hexe. At en stor Mængde Bekjendelser ere rene Opdigtelser, som de Beskyldte ere fremkomne med, blot for at slippe ned af Pinebænken eller for at undgå at komme på den, er vistnok sikkert. Døden på Bålet er ifølge den Måde, hvorpå den exekveredes, neppe bleven anset for meget pinselsfuldere end en anden Dødsstraf, og af Dødsstraffe udførtes der så mange, at Rædselen for dem nødvendigvis måtte tabe sig. Det er derfor ikke urimeligt, at Skrækken

for de nærværende Pinsler på Pinebænken hos Mange har kunnet overveje Hensynet til det truende Bål, og der herskede en så almindelig Tro på Hexeri, og var en sådan Mængde Hexehistorier i Omløb, at det ikke var vanskeligt for den, der vilde, at sætte en lang Historie sammen om den Måde, hvorpå hun havde udøvet sin Trolddom. Af denne Art antager jeg, at Anne Thamisdatters Bekjendelse har været.

Andre Kvinder have vistnok selv ment, at de vare Hexe. Om de fleste af dem, som bleve brændte, var det ved Forhørerne oplyst, at de havde lovet forskjellige Personer en Ulykke. Ofte var et sådant Ønske upåtvivlelig fremsat af Letsindighed, og hos fattige Fruentimmer var Hensigten ofte vistnok kun den at gjøre sig frygtede, for derved at tiltvinge sig rigeligere Almisser; men ifølge den dengang almindelig herskende Overtro er der al Grund til at antage, at Mange virkelig have trot at kunne påføre deres Medmennesker Ulykker enten ved det blotte Ønske eller ved hemmelige Kunster og have forsøgt på at anvende denne Evne til Skade for deres Uvenner. Sådanne Mennesker vare altså virkelig skyldige i en ond Hensigt og, forsåvidt de trode at stå i Forbindelse med Fanden, i en Ugudelighed, uagtet det var en Indbildning, at de virkelig havde gjort deres Medmennesker Skade. Det skulde da være, at Skrækken for et sådant berygtet Menneskes Trusler undertiden virkelig havde fremkaldt den Sygdom eller anden Skade, som det havde truet med. Men enten dette nu var Tilfældet eller ikke, så var det efter Tidens Tro naturligt, at når en formentlig Hex havde truet Nogen med en Ulykke, og denne derefter virkelig indtraf, den da blev anset for et Bevis for hendes Trolddomskunst.

Om Maren Splids var det således oplyst, at hun oftere havde truet Andre med Ondt, som også var indtruffet. Om hun nu selv har trot, at hun kunde gjøre og virkelig havde gjort Andre Skade ved sine Trusler eller ved hemmelige Kunster, ved jeg ikke. Det forekommer mig dog, at hun gjør Indtrykket af at have været for klog en Kone, til at tro på Sligt. Idetmindste har hun ganske sikkert været for klog til at inklade sig på sådanne Hexeforsamlinger og andre Anstalter, som dels hendes egne, dels Anne Thamisdatters

Bekjendelser gå ud på, så at disse ganske sikkert ere rene Opdigtelser, for at slippe for Pinebænken. Dette bestyrkes også, som tidligere bemærket, ved Uoverensstemmelsen mellem hendes og Anne Thamisdatters Bekjendelser. Det Samme må altså også gjælde om begges Udlæggelser af deres Medskyldige, hvilke vi her navnlig ville fremhæve af Hensyn til Anne Ebbes Sag.

For at komme tilbage til Sidstnævnte, så var hun, som vi have set, en af dem, som vare hårdest beskyldte af de 2 Dødsdømte. Hvad der gjorde Sagen endnu farligere for hende, var, at der foruden Lensmanden, Gregers Krabbe til Thorstedlund, også fandtes en Privatmand, som trode sig på det Stærkeste forpligtet til at søge Familiehævn over hende, nemlig Villum Hansen, som i sin Ungdom havde været Slotsskriver på Riberhus, derpå havde arvet Ydermøllen i Ribe, men senere var flyttet fra Byen op til Tanderup¹⁾, hvor han havde en Gård i Fæste af Kongen. Hans Søster havde været gift med den Kristen Lambertsen, i hvis Død Anne Ebbes efter Anne Thamisdatters Udlæggelse skulde være Skyld. Det er egentlig ubegribeligt, hvorledes der kunde opstå nogen Mistanke med Hensyn til denne Mands Død. Allehelgendsdag 1638 mod Aften havde han villet kjøre med en anden Mand på dennes Vogn nordfra ind til Byen, uagtet det var et hårdt Vejr, og Vandet rimeligvis allerede stod temmelig højt, hvorfor han blev rådet derfra af et Par Andre, som skulde samme Vej, men foretrak at vente til næste Dag. Da de vare komne et Stykke frem på Dæmningen, væltede Vognen ned på Engen, og Vognstangen knækkedes. En Tidlang bleve de ved Vognen for at redde deres Tøj; men da Vandet steg højere og højere, måtte de tilsidst tage hver sin Hest for at redde sig tilbage til det høje Land. Imidlertid var det blevet mørkt. Den anden Mand lykkedes det efter megen Omflakken tilsidst at nå Land; men Kristen Lambertsen må være falden af Hesten; thi denne kom i Land uden sin Rytter. Heri synes der ingen Grund til Mistanke at være imod Nogen; alligevel blev der strax optaget temmelig vidtløftige Vidneforhør om denne ulykkelige Begivenhed, uden at man ret ser, hvilken Mistanke

¹⁾ I Fardrup Sogn strax nordenfor Ribe.

man har næret, og imod hvem den har været rettet. Under Sagen imod Maren Splids og Anne Thamisdatter vågnede Mistanken påny i Villum Hansens Sind. Han var tilstede ved alle Forhørerne på Riberhus, og da Anne Thamisdatter vistnok gjerne bekjendte Alt, hvad man vilde, er det rimeligvis ham, som ved sine Spørgsmål også fik hende til at bekjende, at hun og de Øvrige ved deres Trolddom havde foranlediget hans Svogers Død. — Medens de Andre, hvem Anne Ebbes efter Anne Thamisdatters Bekjendelser skulde have gjort Skade ved sin Trolddom, ikke ses at have gjort det Mindste for at få Straf over hende, var Villum Hansen utrættelig i sine Bestræbelser herfor.

Onsdagen den 13 December fremlagde Slotsskriveren, Jørgen Pedersen, på Tinget de Bekjendelser, som Anne Thamisdatter havde aflagt på Slottet den 4de og 11te, og de Udlagte vare stævnedes til at høre herpå. Peder Pedersen havde dog allerede den 4de på Bytinget givet Last og Klage på disse Bekjendelser og sat i Rette, om de ikke burde være magtesløse ifølge Kristian d. 3dies koldingske Recesses 18de Kapitel, som bestemte, at ingen udædiske Mennesker måtte vidne nogen Mand til Skade. Denne Protest gjentog han nu d. 13de. Strax derefter fremlagde Villum Hansen sin skriftlige Beretning eller »Forsæt«, som gik ud på, at Anne Ebbes ifølge de ved Tingvidner stadfæstede Borgestuevidner var udlagt for en Troldkvinde, og at det »endnu videre bekræftedes«, at hun havde været Hovedmanden for at oprejse den usædvanlige Storm og Vandflod, for at hans Svoger, »hvis Sjæl nu vist Gud haver«, skulde omkomme. Da nu Sidstnævntes bedrøvede Enke med 3 små Børn »for Gud Dag og Nat ombeder, at forskrevne Anne Jensdatters Udlæggelse og Bekjendelse må ved Retten eftertrægtes, og (hun) anholdes (o: tilholdes) efter Lovens 3die Bogs 69de Kapitel sig at erklære (o: rense) eller efter Recessen påtages (o: sættes fast), til hun sig derfor kan befri eller straffes, som vedbør,« så stiller han på Enkens Vegne, som selv var forhindret fra at møde, Forlangende herom. — Også hertil bemærkede Peder Pedersen, at denne Angivelse ingen Magt kunde have, da den var grundet på en Misdæders Bekjendelse.

Förend Anne Thamisdatter den næste Dag, den 14 De-

cember, endelig på Tinget blev dømt til Bål og Brand, klagede Peder Pedersen over, at hverken han selv eller hans Kones Sognepræst var bleven tilkaldt til det pinlige Forhør over hende, og det uagtet Slotsskriveren skulde have lovet ham det. Han forlangte derfor, at der endnu måtte optages et nyt pinligt Forhør over hende i hans og andre Vedkommendes Nærværelse. Til hans Klage svarede Slotsskriveren, at Lensmanden selv havde bestemt, hvem der skulde tilkaldes, og til hans Fordring blev der intet Hensyn taget. — Samme Dag blev Anne Thamisdatter brændt (Maren Splids havde allerede den 10 November lidt denne Skjæbne), og endnu samme Dag begjærede Villum Hansen af Lensmanden, at han skulde lade Anne Ebbes fængsle og fastholde på Slottet som beskyldt for Trolddom. Gregers Krabbe var også ganske villig hertil og udsendte en hel Hær, der foruden Villum Hansen bestod af 5 af Slottets Svende, hvoriblandt Skytten og Portneren, for at afhente Konen. Da de vare komne ind i Byfogdens Hus, kom denne ind til dem i Dørnsen og spurgte dem om, hvorfor de kom så mandstærke. Da de svarede, at de skulde have hans Kone op med på Slottet, bad han om, at de vilde give ham så megen Tid, at han kunde komme op på Slottet og tale med Lensmanden. Hvis han da ikke kunde sætte Borgen for sin Kone, forpligtede han sig ligeoverfor Villum Hansen til enten at skaffe hende tilstede eller stå til Rette derfor. Konen var næmlig ikke tilstede og erklærede senere, at hun ikke havde været hjemme.

Det lykkedes ikke Peder Pedersen at stille den forlangte Borgen for sin Kone. Følgen heraf var, at Slottets Svende fulgte tilbage med ham for at hente hende; hun var efter sin egen Forklaring imidlertid kommen hjem; men da hun erfarede, hvilken Skjæbne der truede hende, var hun gået bort igjen og havde søgt Tilflugt hos nogle Venner i Byen, hos hvem hun holdt sig skjult. Byfogden blev da selv ført tilbage til Slottet og sad fængslet der indtil d. 20de, da han kom fri, imod at Rådmand Anders Svane (som senere blev Borgmester) og Jens Jonsen Trellund, som næste År blev Rådmand, gik i Borgen for ham til Slotsskriveren »på Lensmandens gode Behag«. Det hed rigtignok, at han kun blev forlovet på 8 eller 14 Dage, for imidlertid at lede og

høre efter sin Hustru; men han vedblev dog at være på fri Fod, uagtet han ikke skaffede hende tilstede, Noget, som han ingenlunde bestræbte sig for. Han påstod vedblivende, at han selv var aldeles uvidende om hendes Opholdssted og ikke havde hørt fra hende, siden hun var forsvunden; men dette var neppe ganske sandfærdigt.

Villum Hansen var meget misfornøjet med, at Gjenstanden for hans Hævn således var sluppen ham ud af Hænderne, og søgte endnu på enhver Måde at få fat på hende. Han lod dels i denne Hensigt, dels for at stadfæste hendes Flugt, som han vilde have opfattet som en Tilståelse af Brøden, optage en Del Forhør over forskellige Personer, for at få oplyst, om hun havde været hjemme, dengang hun skulde være pågreben, og om hun senere var bleven set i Byen, således endogså over hendes Datterdatter, Boeld Mortensdatter, uagtet denne var så lille, at hun hverken kunde læse eller skrive, hvorfor hun, som hun sagde, ikke kunde angive Dagen, skjønt hun erkjendte, at hun havde set sin Mormoder, efterat Villum Hansen havde været der for at lade hende afhente. — Samtidig hermed lod han lyse efter hende rundt omkring, således som det fremgår af følgende Landstings-Lysning:

»Eftersom Villum Hansen, boendes udi Tanderup og
 »Borger i Ribe, til tvende Tider på Kirkedör i Ribe såvel
 »som til Rådhuset og til Tinget ibidem haver ladet for-
 »kynde, lyse og lede efter Peder Pedersen, Byfoged i Ribe,
 »hans Hustru ved Navn Anne Jensdatter, som efter Sig-
 »telser, Borgestuevinde-Bekræftelser og Tingsvindes Ind-
 »hold skal være udlagt for en Troldkvinde og skal have
 »været störst Årsag til, at min sal. Svoger, Kristen Lam-
 »bertsen, er ombragt fra hans Liv, så lader forskr. Villum
 »Hansen endnu idag her på Viborg Snaps-Landsting lyse
 »efter forskr. Byfogdens Hustru og derhos venligen om-
 »beder Alle og Enhver, som forskr. Trolddjævel kan hænde
 »for at komme, at de på Rettens Vegne og på min Vegne
 »hende ville anholde og mig siden det lade vide; hvis
 »Omkostning derpå anvendes, vil Villum Hansen dem igjen
 »til al Velvillighed betale og erlægge, og dersom forskr.
 »Byfogdens Hustru endnu selv vil godvilligen komme til-
 »stede i hendes Hus i Ribe og svare til samme hendes

»Trolddoms-Sigtelser og Udlæggelser, eller og at forskaffe
 »Villum Hansen nøjagtig Borgen at blive tilstede til Sagens
 »Udfordring, skal det og blive hende tilladt; mens dersom
 »hun sig ikke selv vil indstille og til Ribe igjen hjem-
 »føje, og det efter denne Dag befindes, Nogen efter denne
 »Lysning enten huser, høller eller dølger hende, og de
 »det ikke lader tilkjendegive, da samme forskr. Byfogdens
 »(Hustrus) »Høller« og Kompagnis-Forvalter (skulde vel
 »være: Forvandre) ikke at agtes bedre end som Tyve
 »eller Troldkvinders Medvidere og derfor at straffes i
 »Fremtiden som vedbør, hvorefter Enhver kan vide sig
 »at rette og for Skade at tage vare. Af Viborg den 20
 »Januari 1642. Villum Hansen egen Hånd.

Man ser heraf, at Villum Hansen endogså selv i denne Anledning havde gjort en Rejse til Viborg. En ny Lysnings-seddel er udstedt af ham den 28 Februar fra Tanderup. I den siger han, at han allerede har ladet lyse både i Ribe, til Landstinget og på andre Steder i Nørrejylland. Forøvrigt er den omtrent af samme Indhold som den forrige. De, som træffe på Anne Jenster (Jensdatter), anmodes om at anholde hende og lade hende komme i Villum Hansens Hænder eller idetmindste at lade ham, Kongens Foged i Ribe eller Slotsskriveren på Riberhus det vide. Det angives ikke, hvor denne Lysningsseddel var bleven forkyndt; men rimeligvis er den bleven læst på de forskjellige By-, Herreds- og Birketing. — Imidlertid havde det Offentlige den 26 Januar 1642 ladet Peder Pedersens og hans Hustrus Gods registrere.

For at bevise, at hans Hustru hidtil havde været uberygtet i enhver Henseende, tog Byfogden hendes Sognevidne, som udstedtes i Ribe Domkirke den 30 Januar 1642 og lød således:

» Var skikket for os og menige Sognefolk udi
 »forsk. Domkirke ærlig og velagt Mand, Peder Pedersen,
 »Indvåner og Byfoged her sammesteds, som gjorde sin
 »Hustrus, Anne Jensdatters, Skudsmål til menige Sogne-
 »mænd, som den Dag og Tid efter Gudstjeneste tilstede
 »var, og begjærede af dennem et uvillige Sognevinde an-
 »langende hendes Liv og Levnet, hvorledes hun haver
 »skikket og forholdet sig udi Ord og Gjærning og al anden

»Idræt og Omgjængelse, sålænge som de hende kjendt og
 »med omgåets haver, om de vidste hende noget Uærligt
 »eller Uforsvarligt at beskylde i nogen Måder. Da frem-
 »stod 24 ærlig og velagte Borger og Dannemænd, som
 »tilforn blev formanede, at de vilde have deres Samvittig-
 »hed udi Agt, og intet Andet udi denne Sag skulde vinde
 »end det, som Sandhed og Retfærdighed kunde være
 »gemæs, som var etc. Hvilke 24 Dannemænd med flere
 »uvillige, ærlige Sognefolk, som da tilstede var, endrægte-
 »ligen vunde og bekjendte, hver efter sin Alder og Minde,
 »at sålænge som de havde kjendt forskr. Anne Jensdatter,
 »da vidste de ikke Andet med Sandhed og en god Sam-
 »vittighed hende efter at sige, end at hun havde skikket
 »og forholdet sig fra sin Barndom hos hendes fromme,
 »gudfrygtige Forældre som en ærlig og gudfrygtig Pige,
 »og siden udi hendes Ægteskab med sal. velagt Ebbe
 »Jensen og siden med nærværendes hendes kjære Hus-
 »bond, Peder Pedersen¹⁾, og andre Guds Börn udi Menig-
 »heden som en ærlig, from, gudfrygtige Dannekvind vel
 »egner og anstår i alle Måder, indtil nu de tvende ulyk-
 »salige Misdædere, som nogen kort Tid forleden ere ble-
 »ven henrettet for deres Misgjerninger, havde beskyldt
 »hende for Trolddomssager, hvorudi vi dog ikke vide hende
 »for vore Personer i nogen Måde at beskylde, eller hende
 »nogen Vanrygte for sådanne Sager at have påstået til-
 »forne, ej heller hende for nogen Uret at kunne vide eller
 »sigte i nogen Måder, mens hende for en god, ærlige, ven-
 »lige og sagtmodige Dannekvinde at have kjendt udi alle
 »Måder.

Samtidig hermed truede Peder Pedersen Villum Hansen med en Proces for de ærerørige Beskyldninger, som han havde fremført imod hans Kone. Han havde således stævnet ham til Bytinget den 26 Februar for at høre Vidner førte herom. Villum Hansen mødte, men beklagede sig over, at han samtidig var stævnet af Samme til Herredsting, både i Jylland og Holsten (Slesvig), hvorved han mente, at der var sket ham Uret, såmeget mere, som det ikke engang

¹⁾ Hendes Enkestands Tid, på hvilken der måske kunde være Noget at udsætte (se S. 176), forbigås rimeligvis med Forsæt.

var angivet i Stævningen, hvilke Herredsting det var. — Han benyttede tillige Lejligheden til at spørge Peder Pedersen, om han endnu ikke havde opsøgt sin Kone og bedet hende komme hjem, således som han havde lovet. Peder Pedersen ses hverken at have svaret Noget hertil eller at have ført nogen Vidner imod Villum Hansen. — Ligeså lidt førte det til Noget, at han lod tage Tingsvidner om, at hans Modpart den 2 Marts var mødt på Tinget med et Væрге og en Puk (Daggert) ved Siden, og en Stok i Hånden, om hvilken Vidnerne ikke kunde sige, om der var noget Våben indeni den eller ikke, og en Kniv i Lommen, som han, idet han gik bort fra Tinget, havde taget frem, dog uden at trække den ud af Skeden. Da det ikke kunde oplyses, at han havde truet Nogen med disse Våben, synes også denne Anke at være falden bort.

Imidlertid rykkede Trolddomssagen nærmere. Den 5 Marts mødte Villum Hansen på Tinget, lod sine tidligere Lysningssedler læse og fremlagde en ny, hvori han endnu engang opfordrer Anne Ebbes til at komme tilstede i egen Person, hvis hun vilde lovvæрге sig med Kirkenævn; han tilføjer, at, hvis hun endnu ikke vilde rette sig herefter, så forårsagedes han til at påtale Sagen ved andre Midler, såvidt som Lov og Ret var. Ligeledes stod Slotsskriveren på Tinget 3 Dage senere og tilbød alle dem, som vare udlagte af Maren Splids og Anne Thamisdatter, om de selv vilde »lade kalde på Nævninger i Kirkesogn efter Lovens (jydske Lovs) III, 19, hvilket skulde være dem frit fore«. Han opfordrede dem altså til at væрге sig ved en Lov (Mededsmænd), hvorefter de selv kunde udvælge Nævningerne, men det på den anden Side fordredes, at disse enstemmigt skulde sværge dem frie. En sådan Lov synes i Trolddomssager ikke let at have kunnet tilvejebringes; idetmindste finder jeg ikke, at Nogen, som her i Byen var anklaget for en sådan Sag, har rensat sig ved den, og i Maren Splids's Sag ses det bestemt, at hendes Mand foretrækker et af Byfogden udvalgt Nævn, udentviwl fordi i et sådant Sagen afgjordes ved simpel Stemmefferhed.

Da de Beskyldte heller ikke ved denne Lejlighed vilde »kræve og kalde på Nævninger, dennem for den beskyldte Trolddom at erklære«, begjærede Jørgen Pedersen den 16

April, at Fogden vilde »unde ham Krav på Nævninger, som af Tinget måtte udnævnes at fuldgiøre deres Ed efter Loven«. Oluf Hansen, der som sædvanlig fungerede som Byfoged i Peder Pedersens Forfald, opsatte Sagen i 8 Dage, »efter-som den gjaldt Ære og Liv«. Den 23 April mødte derfor Jørgen Pedersen igjen og begjærede på sin velbårne Husbonds Vegne, at Nævningerne uden Ophold måtte blive opnævnte. Tingholderen lovede ham, at 15 uvillige Danne-mænd, som bode næst ved de Beskyldte¹⁾, skulde blive opnævnte til Nævninger samme Dag, og en Fortegnelse over dem leveret ham, og at de siden efter lovligt Kald og Varsel skulde giøre deres Tov. Paa Anne Ebbes's Vegne gjordes det samme Krav på Nævninger ogsaa af Villum Hansen.

Vi ville nu betragte, hvad der var blevet af Anne Ebbes, og hvad hun havde foretaget sig, siden hun var flygtet bort fra sit Hjem. Fra den 14 December indtil Juleaften havde hun holdt sig i Skjul hos sine Venner i Ribe, uden at komme i Guds Hus eller i nogen anden kristelig Forsamling, som Villum Hansen senere lod hende høre. Dette synes at have ærgret ham allermest, at hun så længe havde været her i Byen, uden at det var lykkedes ham at opdage hende. Juleaftens Nat var hun rejst til Kjøbenhoved ved Skodborg, hvor rimeligvis hendes Mand havde Slægtninge. Da Kongen i Slutningen af Februar kom til Haderslev, indgav hun følgende Bönskrift:

»Stormægtigste, höjbårne Fyrste, allernådigste Herre
 »og Konning! Eftersom Villum Hansen, nu boendes i
 »Tanderup, for nogen Tid forleden udi min Fraværelse er
 »indkommen udi vort Hus og lyste efter mig, og der jeg
 »indkom, lod Folkene mig forstå, var hans Mening, han
 »vilde mig fængsligen anholde efter en Misdæders Bekjen-
 »delse. Den Tid jeg ikke var hjemme, tog han min Hus-
 »bond med sig op på Slottet, hvor han nogen Tid måtte
 »forblive, af hvilken Årsag jeg mine Venner om Råd
 »mätte besøge, hvilket de mig rådt haver, jeg Eders kong.
 »Maj. om Hjælp skulde besøge. Er derfor min ganske
 »ydmygelig Bön og Begjæring til Eders kong. Maj., at I

¹⁾ Til Kirkenævninger toges altså her i Byen, ligesom til Tovsmænd i andre Sager, de nærmeste Naboer på begge Sider.

»for Guds Skyld vilde meddele mig fattige Kvinde Eders
 »Beskjermelsesbrev, at jeg og min Husbond måtte være
 »med Fred udi vort Hus til Sagens Udgang og endelige
 »Ende. Sådanne Mildhed og Behjælpening imod Eders
 »Maj.s Undersætter vil Gud allermægtigste visseligen be-
 »lønne. Ønskendes Eders kong. Maj. under den Højestes
 »Beskjermelse til Liv og Sjæl befalet med et lyksalig Re-
 »gimente. Eders Maj.s Undersatte og pligtskyldig Tjener-
 »inde, Byfogdens Kvinde af Ribe, Anne Ebbes egen Hånd.

Det er måske af Forsigtighed, at dette Bönskrift ikke indeholder nogen Angivelse af Tid og Sted. På selve Skriftet blev tegnet følgende Svar:

»Hans kong. Maj., min allernådigste Herres, Svar her-
 »på er, at, dersom Supplikantinden kan kong. Maj.s Lens-
 »mand nøjagtig Loven og Vissen sætte, som han på høj-
 »bemeldte kong. Maj.s Vegne er med benöjet, skal hun
 »til Sagens Uddrag være udi sit Hus umolesteret. Haders-
 »lev Kancelli den 28 Februari 1642.

Dette Svar tilfredsstiliede naturligvis ikke Ansøgerinden, da hun ved det ikke opnåede Andet end, hvad oprindelig Lensmanden og senere Villum Hansen havde tilbudt hende. Hun rejste derfor til Kjøbenhavn og fik efter et nyt Bönskrift følgende yderligere, fuldkommen tilfredsstillende, Beskjermelsesbrev:

»Vi Kristian den Fjerde, med Guds Nåde osv., gjörer
 »Alle vitterligt, at, eftersom Anne Jensdatter af vor Kjøb-
 »sted Ribe underdanigst giver tilkjende, hvorledes hun af
 »Villum Hansen, boendes udi Tanderup ved Ribe, for nogen
 »Tid siden skal være eftersat, som udi hendes Hus ind-
 »kommen er og (har) søgt efter hende i den Mening at
 »ville have hende sat på vort Slot Riberhus efter tvende
 »Misdæderes Bekjendelse, som hende havde udlagt for
 »Trolddom, hvorfore hun haver været forårsaget sig at
 »holde tilside, indtil hun kunde hos os underdanigst lade
 »anholde om vores Beskjermelsesbrev, at må være på hen-
 »des fri Fod, indtil hende Noget lovlig overbevises, under-
 »danigst begjærendes, vi nådigst hende vores Beskjermelse-
 »brev vilde meddele, da haver vi nådigst bevilget og her-
 »med bevilger forskr. Anne Jensdatter vores Beskjermelse-
 »brev til Retten, så hun til hendes Uskyldighed at bevise

»må være på hendes fri Fod, indtil anderledes befindes,
 »forbydende Alle og Enhver forskr. Anne Jensdatter her-
 »imod, som forskrevet står, at hindre eller i nogen Måder
 »Forfang at gjöre under vor Hyldest og Nåde. Givet på
 »vort Slot Kjøbenhavn den 26 Aprilis Anno 1642. Under
 »vort Signet. Christian.

Det har måske varet noget, inden dette Beskjermelsesbrev kom i Ansøgerindens Hænder; idetmindste vendte hun først den 19 Maj under dets Beskyttelse tilbage til sit Hjem i Ribe.

Her havde imidlertid hendes Mand i Forening med Delefogden, Kristen Madsen, og en tredie Borger, hvis Moder var imellem dem, der vare udlagte for Trolddom, indstævnet Lensmanden, Slotsskriveren og alle dem, der som Vidner havde underskrevet Maren Splids's og Anne Thamisdatters på Riberhus aflagte Bekjendelser, for Borgmestere og Råd for at høre Dom over, hvorvidt disse Bekjendelser burde være ved Magt eller ikke. Ligeledes havde de indstævnet nogle andre i Sagen aflagte Vidnesbyrd til Afkræftelse. Endelig havde Peder Pedersen indstævnet Villum Hansen for de Skandskrifter over hans Kone, som han havde ladet læse tiltinge, og hvori han havde beskyldt hende, dels for Trolddom, dels for at være bortrømt, hvilket Sidste efter Mandens Mening ikke kunde siges om hende, da hun ikke havde været fængslet, men kun først havde søgt Råd hos sine Venner og dernæst »suppliceret og besøgt hans Maj. på forskjellige Steder«. Dommen, som afsagdes den 20 Maj, er meget vidtløftig, da Alt, som mere eller mindre kunde vedkomme Sagen, i stor Fuldstændighed er optaget i den; dens »Beslutning« går ud på, at de Tingsvidner, som vare udstedte på Bytinget om Maren Splids's og Anne Thamisdatters Bekjendelser, kjendtes magtesløse, for den Førstes Vedkommende efter Recessens udtrykkelige Ord, for den Sidstes, fordi hun havde bekjendt, at det var 8 År, siden hun havde lært Trolddomskunsten. Ligeledes dømtes de Vidnesbyrd, som vare vundne efter Misdædernes Mund, at være, som de vare »uvundne«. Men da nogle af de Udlagte tillige beskyldtes af Andre (i hvilket Tilfælde Anne Ebbes jo var), og Nævninger allerede vare opkrævede på dem, så skulde Nævningerne fuldgjøre deres Tov. — Peder Peder-

sens Beskyldninger imod Villum Hansen for Skandskrifter henvises til Tinget.

Den Forskjel, som der i denne Dom gjøres på Maren Splids og Anne Thamisdatter, er foranlediget derved, at Villum Hansen havde gjort Indsigelse imod, at den Sidstes Bekjendelser betragtedes som et udædisk Menneskes, eftersom hun havde aflagt dem, förend der var overgået hende nogen Dom.

De i Dommen omtalte Vidnesbyrd, som vare vundne efter Misdæderes Mund, vare de, som Byens Præster havde aflagt om, hvad Maren Splids og Anne Thamisdatter havde udsagt for dem kort før deres Død. Disse Vidnesbyrd vare vel nu blevne kjendte magtesløse; men jeg vil dog meddele Indholdet af dem, fordi de desuagtet bleve fremlagte ved Trolddomssagens endelige Påkjendelse, og fordi de måske kunne bidrage til Besvarelsen af det Spørgsmål, om Anne Ebbes virkelig skulde have stået i nogen Forbindelse med de 2 henrettede Kvinder om Udøvelsen af overtroiske Kunster. Som tidligere fortalt, var det egentlig kun Anne Thamisdatter, som havde udlagt Anne Ebbes, medens Maren Splids kun i Almindelighed havde erkjendt Rigtigheden af den Andens Udsagn. Indholdet af Præsternes ovennævnte Vidnesbyrd var nu følgende: Først havde Peder Pedersen stævnet Sognepræsten ved St. Kathrine Kirke, Mag. Lauge Andersen Vedel, og Kapellanerne ved begge Kirkerne, Mag. David Lavridsen Foss og Hr. Jens Tavsén, for Biskoppen eller Konsistoriet den 25 Februar til at aflægge Vidnesbyrd om, hvad der var foregået ved Maren Splids's Henrettelse. Sognepræsten udsagde, at han, da de kom til Kredsen, var bleven udelukket ved Folkets Trængsel og Mangfoldighed, så at han ikke havde kunnet komme ind i Kredsen med Maren og således Intet havde hørt. Derimod vidnede begge Kapellanerne, at de havde set, at Peder Pedersen var kommen hen til Maren, da hun endnu sad på Vognen, og at de havde hørt, at han havde formanet hende til at sige Sandheden, om hans Hustru var skyldig. Villum Hansen var da med sin sædvanlige Iver og Påtrængenhed kommen til og havde bedt ham om at lade hende være umolesteret, eftersom han nylig havde haft hende på Tinget og hørt hendes Bekjendelse der. Alligevel havde hun svaret ham; men Svaret

berettes lidt forskjelligt: efter David Foss's Forklaring havde hun sagt: »Jeg haver intet udlagt hende« og »Jeg haver ikke Flere udlagt, end jeg udlagde i Kjøbenhavn«. Efter Jens Tavsen havde hun derimod sagt, at hun ikke først havde udlagt hans Hustru, og at hun ikke havde løjet på Nogen af dem, hun havde udlagt i Kjøbenhavn. — Derefter spurgte Jørgen Pedersen i Konsistoriet de 3 nævnte Præster, om de, som så ofte havde været hos Maren Splids og Anne Thamisdatter, både da de meddelte dem Sakramentet og ellers, nogensinde havde hørt Nogen af dem årsage Anne Ebbes (∴ erklære hende for uskyldig). Lauge Vedel vilde ikke svare herpå, da han ikke var stævnet til at svare på et sådant Spørgsmål, og hertil har, som det synes, Jens Tavsen også henholdt sig, hvorimod David Foss erklærede, at han ikke havde hørt dem årsage Anne Ebbes.

Til den 28 Februar havde Jørgen Pedersen, ligeledes for Konsistoriet, indstævnet de Præster, som havde været tilstede ved Anne Thamisdatters Henrettelse, nemlig Sognepræsten ved Domkirken, Mag. Sören Andersen Vedel¹⁾, Kapellanen ved St. Kathrine Kirke, Hr. Jens Tavsen, og Hospitalspræsten, Hr. Oluf Pedersen. Mag. Sören fremkom da først med en »Protestation« for det Tilfælde, at det Vidnesbyrd, som nu æskedes af ham efter en afivet Misdæder, var imod Loven og Recessen, i hvilket Tilfælde han bad Lensmanden eller hans Fuldmægtig om at forskåne ham for det eller også at tage ham i deres Forsvar. Derefter forklarede han, at Anne Thamisdatter, før hun blev kastet på Bålet, efter alvorlig Formaning havde erklæret, at hun vilde blive bestandig ved den Bekjendelse og Udlæggelse, som hun havde gjort på Riberhus, og dø på den; men hvilke Personer hun dengang nævnede, kunde han på Grund af sin svage Hu-kommelse ikke erindre; han havde dog ikke hørt hende »årsage« Nogen af dem, som hun tidligere havde udlagt. Da han udentviwl frygtede for at støde Lensmanden både ved sin Protest og ved sit Vidnesbyrd, sluttede han med følgende ydmyge Ord: »forseendes sig visseligen til, at Alting måtte hannem udtages og udtydes i den bedste Mening;

¹⁾ Han og Sognepræsten ved St. Kathrine vare Brødre, Sønner af den bekjendte Anders Sørensen Vedel.

findes ellers udi alle mulige og tilbørlige Stykker sin gunstige velb. Slotøvrighed med underdanig Hørsomhed og Villighed af Hjærtet stedse tilgedan.« — De 2 andre Præster sluttede sig både til hans Protest og Vidnesbyrd.

Man ser af disse Vidnesbyrd, hvorledes Fremgangs-måden var ved en sådan Henrettelse, at Misdæderen blev kjørt ud til Retterpladsen, som rimeligvis var ved Galgebakken nordfor Byen, og at Bålet brændte, førend hun blev kastet på det, uidentvilt bunden på en Stige, ligesom Diderik Slaghæk ifølge den bekjendte Beretning om hans Henrettelse. Ved de spanske Autodafeer bleve derimod de Dømte bundne til Bålet, førend dette antændtes, hvorved Straffen naturligvis blev meget pinselsfuldere. — Man får fremdeles af disse Vidnesbyrd i det Hele taget Indtrykket af, at Gejstligheden har gjort, hvad den kunde, for at frelse Anne Ebbes, hvilket ikke kan Andet end tjene den til Ære. For Mag. Sör. Andersen Vedels Vedkommende fremgår dette endnu sikrere af hans senere Optræden i Sagen. For at svække det gode Vidnesbyrd, som Anne Ebbes havde fået ved det S. 185 fl. anførte Sognevidne, indstævnedes Villum Hansen på et senere Punkt af Sagen Mag. Sören for Biskoppen og Konsistoriet og begjærede hans Vidnesbyrd om, hvorledes hun havde skikket sig i sit Enkesæde, »om hun ikke havde ladet sig lokke og bedrage af Ped. Pedersen«. Mag. Sören vilde ikke svare herpå, fordi den Stævning, han havde fået, kun lød på at vidne, om han havde modtaget de Ovennævnte til åbenbare Skriftemål og Afløsning i Domkirken. Også herpå vilde han kun svare, »hvis han dertil måtte forløves og tilstedes af sin tilbørlige Øvrighed, eftersom det syntes at være mod Forordningen om Kirkedisciplinen, 18de Artikel i 1ste Kap., at han skulde vidne Noget i sådanne Sager, sin Næste til Skade, Vanære og Fordærvelse«. — Det Lovbud, som han beråber sig på, findes i Forordn. af 27de Marts 1629, 1ste Kap., Art. 18 i Slutningen og går ud på, at, når en Bandlyst var bleven absolveret, måtte Ingen enten til Ting eller andensteds bebrejde ham det under Straf af at bøde 10 Rdl. (At Anne Ebbes var i dette Tilfælde, indrømmes således indirekte). — Villum Hansen stævnedes da Mag. Sören Vedel påny (ved Byens Tjenerne) til den 4de Avgust og havde dennegang rimeligvis

undgået den påankede Formfejl i Stævningens Ordlyd; men nu blev Mag. Sören helt borte og sendte kun en skriftlig Protest, som gik ud på, at han ikke kunde efterkomme nogen Andens end Biskoppens skriftlige Stævning. En sådan har Villum Hansen rimeligvis ikke kunnet få; thi Mag. Sören slap hermed for at afgive Vidnesbyrd i Sagen.

Efterat Borgmestere og Råd havde afsagt den ovennævnte Dom, hvorved ethvert af de hidtil fremkomne Vidnesbyrd imod Anne Ebbes erklæredes ugyldigt, gik Sagerne imod hende og de øvrige Anklagede sin videre Gang; men Udfaldet var temmelig let at forudse. Den 4 Juni forløb de 6 Uger, inden hvilke Nævningerne skulde gjøre deres Tov. Jørgen Pedersen var derfor på denne Dag mødt på Tinget og forlangte af dem, at de skulde gjøre deres Pligt. Nævningerne i de forskjellige Sager vare mødte, men forlangte 14 Dages Udsættelse, da de endnu ikke havde fået nogen Afskrift af Borgmestere og Råds Dom. Jørgen Pedersen var »på Lensmandens gode Behag og Parternes Samtykke« villig til at indrømme en Udsættelse på 8 Dage; men Peder Pedersen vilde for sin Hustrus Sags Vedkommende ikke bevilge den længere end til den 7ende Juni. — Samme Dag fremæskede Villum Hansen endnu engang Anne Ebbes til at fremkomme i egen Person for Retten, førend Nævningerne gjorde deres Ed, hvortil Peder Pedersen blot bemærkede, at, hvis Villum Hansen vilde hans Kone Noget, måtte han søge hende hjemme i hendes Hus.

Den 7 Juni blev altså Sagen endelig foretagen på Tinget. Alle de tidligere omtalte Vidnesbyrd og Tingsvidner i Sagen fremlagdes; ligeledes fremlagde Jørgen Pedersen sin »Beretning«, som væsentlig går ud på, at Anne Ebbes selv havde erkjendt sig skyldig derved, at hun var rømt bort fra Byen. Dernæst fremstod Villum Hansen og »fuldt og fast sigtede og beskyldte Anne Ebbes for en vitterlig Troldkone«. Efterat Nævningerne derpå havde spurgt Parterne, om de havde Mere at fremlægge i Sagen, og forlangt, at de, hvis nogen af Nævningerne ikke fandtes så dygtige, at de burde sværge i denne Sag, da vilde tilkjendegive det, førend Tovet blev gjort, aflagde de 9 Nævninger (eller »Tovsmænd«, som de her kaldes), som vare mødte, deres Tovsed på følgende Måde:

»Eftersom vi Underskrevne af vores gunstige Lensmands
 »Fuldmægtig, ærlig og velforstandig Mand, Jørgen Peder-
 »sen, Slotsskriver på Riberhus, ere opkrævede Nævnings-
 »Ed og Tov at fuldgjøre på Anne Jenster anlangende den
 »Beskyldning, hun af Maren Splids og Anne Thamisdatter
 »er beskyldt, næmligen Trolddomssager, så og den Be-
 »skyldning af Villum Hansen i Tanderup på sal. Kristen
 »Lambertsens Vegne, (og) siden af Fogden og velvise Borg-
 »mestere og Råd ere tilfunden samme Nævningssed at
 »fuldgjøre, da efterdi samme udædiske Menneskers Be-
 »kjendelser efter Recessen kasseres efter velvise Borg-
 »mestere og Råds Doms videre Formelding, og forskr.
 »Villum Hansens Beskyldning på sal. Kristen Lambert-
 »sens Vegne ikke så lovligen bevises, som det sig bør;
 »dernæst er det ej heller forskr. Anne Jenster hidindtil
 »lovligen overbevist, at hun haver lovet sal. Kristen Lam-
 »bertsen noget Ondt, som ham siden er vederfaret; des-
 »ligeste at forskr. Villum Hansen foregiver, at forskr.
 »Anne Jenster for Trolddomssager skal være borttrømt,
 »hvilket kan af kong. Maj.s Beskjermelsebrev, som hende
 »er meddelt, anderledes forstås, dernæst også befindes,
 »forsk. Anne Jenster at have et godt Navn og Rygte
 »efter hendes Sognevindes Indhold; efter slig Lejlighed
 »vide vi ikke nu forskr. Anne Jenster Kirkenævn eller
 »Trolddomssag at oversværge.

Denne Tovsed lod Lensmanden ved sin Slotsskriver ind-
 stævne for Borgmestere og Råd og forment «Nævningss-
 mændene» ikke så lovligen at have gjort deres Tovsed, at
 den burde nogen Magt at have, men magtesløs at blive.
 Ligeledes indstævnedes Anne Ebbes med hendes Mand og
 Lavværge og Sættedommeren, Oluf Hansen, som havde ud-
 stedt Nævningsseden, »om de havde Noget hertil at svare«.
 Sagen foretoges på Rådstuen den 19 Avgust; der siges i
 Dommen, at den engang blev udsat; men det er mig ikke
 klart, om det var på denne Dag eller til denne Dag, den
 blev udsat.

Sagens Behandling bestod deri, at Jørgen Pedersen
 først fremlagde den indstævnede Nævningssed, som i hele
 sin Vidtløftighed indføres i Dommen. Derefter fremlagde
 Villum Hansen 2 skriftlige »Beretninger«, som efter hans

Sædvane ere meget lange og vrøvlevorne, især den ene af dem; de gå blandt Andet ud på, at Nævningerne burde have taget Hensyn til de på Riberhus udgivne Borgestuevidner, der som henhørende under Viborg Landsting¹⁾ ikke kunde være kjendte magtesløse af Borgmestre og Råd. Som vi have set S. 190, havde Borgmestere og Råd også iagttaget den Form, at de ikke havde erklæret selve Borgestuevidnerne for magtesløse, men kun de Bytingsvidner, hvori de vare optagne; men her, hvor det var selve Magistraten, som skulde dømme i Sagen, vilde dette naturligvis ikke gjøre nogen Forskjel. — I sin ene »Beretning« fremkommer Villum Hansen tillige med en ny Beskyldning imod Anne Ebbes, at hun næmlig ved sin Trolddom havde påført ham en hård og trang, usædvanlig Sygdom, af hvilken han allerede havde lidt på fjerde År. Endelig fremlægger han hendes første Ansøgning til Kongen, som han erklærer for unøjagtig, dels fordi hun efter hans Mening ikke selv havde underskrevet den, uagtet der stod »Anne Ebbes egen Hånd« under den, dels fordi den manglede Angivelse af Dag og Sted, da den var skreven.

Herimod mødte Formanden for Nævningerne, Tønnes Kristensen, på sine egne og sine Medbrøders Vegne og fremlagde ligeledes en skriftlig »Beretning«, hvori det navnlig fremhæves, at der var forløbet flere År efter Kristen Lambertsens Død, førend Nogen var falden på, at han skulde være omkommen ved Trolddomskunster, ligesom heller Ingen nogensinde havde hørt eller set, at han og Anne Ebbes havde haft nogen Uenighed med hinanden, idet de tvertimod havde omgåedes som gode Naboer og Gjenboer²⁾. De mene derfor, at deres Tov og Ed bør blive ved Magt, og at de ingen Uret have gjort. — Borgmesteres og Råds Dom faldt derfor også, som følger:

»Eftersom Villum Hansens ene (o: enestående) Sigtelse »og Beskylden til Anne Ebbes er uden al nogen lovlig »Bevis, ej heller nogen Anden, som hende enten påklager »eller beskylder, som hans Sigtelse kunde bestyrke, og »kong. Maj. vor allernådigste Herres Beskjermelsebrev

¹⁾ og ikke under Byens Jurisdiktion.

²⁾ De bode begge ved Skibbroen, kun med 1 Hus imellem sig.

»formelder, at forskr. Anne Jensdatter skal være på hendes fri Fod, indtil anderledes over hende bevises, så er siden den Tid og hidindtil Intet hender overbevist, hvorfor vi ikke vide imod Nævningsmænd deres Ed at sige, mens ved Magt at blive.

Således var denne frygtelige Fare, som truede Anne Ebbes, lykkelig og endelig afvendt.

14. Indmaning.

Blandt Adelen var det, som bekendt, meget almindeligt, at en Debitor forpligtede sig til, hvis han ikke betalte sin Gjæld i rette Tid, da at holde Indlager eller lade sig indmane, det vil sige, efter Debtors Opfordring begive sig hen til et eller andet Sted, hvor han forpligtede sig til at blive i et Slags frivilligt Fængenskab, indtil hans Gjæld var betalt. Ved Borgerlige blev et sådant Tvangsmiddel vistnok meget sjelden anvendt; jeg erindrers således kun at have truffet et eneste Exempel¹⁾ derpå i Ribe foruden det, som her skal omtales. I Borgerstanden anvendtes i dets Sted ellers stadig Pantsættelse; når denne ikke benyttedes her, må Grunden vel være den, at Debitor Intet har haft at pantsætte.

Den bekendte Byfoged i Ribe, Ditlev Hansen, havde en Søn ved Navn Kornelius Ditlevsen, som var Borger og Handelsmand i sin Fødeby. Det gik dog uheldigt med hans Handel. I Begyndelsen af Året 1642 var eller blev han Erik Quitzou til Tanderup 1080 Rdl. skyldig, rimeligvis i Anledning af en Øxenhandel. Han udstedte for denne Sum et Gjælds-brev, hvorefter han skulde betale 330 Rdl. strax, og de øvrige Penge i 3 Terminer samme År, næmlich til St. Hans Dag, Bartholomæi Dag og Mikkelsdag, og hertil forpligtede han sig »under en ærlig Indmaning, i hvilken redelig Logement den gode Mand her i Landet er begjerendes, og ikke der uddrage, förend forbemeldte Summa med al sin

¹⁾ 1571 Lördagen ante Jubilate måtte Anne, sal. Jørgen Pedersen Rentemesters, gå i Indlager i Borgm. Oluf Pedersens Hus i Ribe, indtil hun betalte sin Gjæld til Erik Juel til Sandholt og Vorgård.

Omkost bliver skadesløst betalt«. De 330 Rdl. bleve rigtig betalte d. 3die April; men hvad enten Kornelius Ditlevsen nu har været uheldig med sin Studehandel i Holland det År, eller han har måttet anvende de indkommende Penge til at tilfredsstille andre Kreditorer, er så Meget vist, at Erik Quitzou ingen flere Penge fik. At han også har haft andre Kreditorer og været i megen Forlegenhed for Penge, ses deraf, at han den 26de Juli måtte give Rådmand Jens Jonsen i Ribe Pant for 200 Rdl. i sit Løsøre.

Erik Quitzou havde dog Tålmodighed, indtil også den sidste Betalingstermin var forløben. Da tilskrev han sin Skyldner følgende Indmaningsbrev:

»Hilsen forsendt med Gud. Vide må I, Kornelius Ditlevsen, Borger udi Ribe, at, efterdi jeg af tilgivende
 »Årsag må lade Eder påminde, efterdi at I ikke haver
 »agtet Eders Håndskrift, som I til mig på en Summa
 »Pending under høje Forpligt udgiven haver til visse Terminer at betale, som lang Tid forfalden er og ikke er
 »betalt, hvorfor jeg Eder hermed vil have befalet, at I
 »efter Eders Forpligt skal holde Eders Indmaning her udi
 »Holstebro udi Logement d. 22de Oktober til velagte
 »Mand Anders Sörensens, Borgmester der sammesteds, og
 »I ikke der uddrage enten ved Nat eller Dag, før Eders
 »Håndskrift med al sin Interesse bliver skadesløst betalt,
 »hvorefter I Eder skal vide at rette og for Skade tage
 »vare. Til Vitterlighed min egen Hånd underskrevet.
 »Ex Tanderup d. 9de Oktober Anno 1642. Erik Quitzou
 »egen Hånd.

Den 12te Oktober blev dette Indmaningsbrev Korn. Ditlevsen forelæst, hvorom han gav sin Påtegning; men han svigtede sit Ord og Løfte og indfandt sig ikke i Holstebro. Erik Quitzou sendte derfor sin Foged, Anders Pedersen, til Ribe og stævnedes ved ham Korn. Ditlevsen d. 11te Novbr. for Retten, og det med Forbigåelse af Bytinget umiddelbart for Borgmestere og Råd. Sagen blev dog udsat i 6 Uger og foretoges således påny d. 23de Decbr. Anders Pedersen fremlagde foruden Gjælds brevet og Indmaningsbrevet Borgmester Anders Sörensens Erklæring af d. 23de Oktober om, at 2 Personer vare mødte hos ham på Erik Quitzous Vegne

med dennes Indmaningsbrev, men at Korn. Ditlevsen ikke var »kommen at indstille sig«.

På den Indstævnedes Vegne var Ingen mødt. Borgmestere og Råd afsagde den Dom, at »Kornelius Ditlevsen sin Ære haver forbrudt, efterdi han sin Brev og Forpligt ikke haver holdet og efterkommet«. — Om Erik Quitzou nogensinde fik sine Penge, er vistnok meget tvivlsomt; men Kornelius Ditlevsen må dog nok senere have fået Oprensning på sin Ære, da han blev Prokurator her i Byen.

15. Syn over en Præstegård. En Stenstue.

Den 13 September 1649 begjærede Mag. Kristen Friis på Ribe Domkapitels Vegne 6 Mænd udnævnte af Tinget til at følge med ham på et Syn over Sognepræsten ved St. Kathrine Kirke, Mag. David Foss's, Residents i Bispegårdsgade, der efter en gammel Overenskomst mellem Kapitlet og Byen vedligeholdtes af det første. Først den 3 Oktober afhjemlede de 6 Mænd deres Syn, hvis væsentligste Indhold jeg her vil meddele til Oplysning om en daværende Kjøbstad-Præstegårds Tilstand og Indretning. 2 ældre Syn over samme Præstegård, af den 13 November 1615 og 23 September 1637, ere meget mindre udførlige, men ville dog i enkelte Tilfælde kunne bidrage til Oplysning.

Denne Præstegård var meget gammel, da den i mange Tider før Reformationen havde været Æmbetsbolig for Sognepræsten ved Domkirken. Den ældste Bygning på Stedet var dog vistnok allerede nu forsvunden; thi i Synet af 1615 omtales et øde og forfaldent Stenhus, som stod inde i Gården, men som 1649 ikke nævnes mere. Det forekommer oftere, navnlig ved gejstlige Residentser her i Byen, at man i det 16de og 17de Århundrede traf sådanne gamle, på den Tid ganske forfaldne Stenhuse inde i Gårdene, medens Bygningerne ud til Gaden vare nyere og simplere.

Mag. David Foss var Året iforvejen bleven Sognepræst til St. Kathrine Kirke, og i Anledning af hans Tiltrædelse havde Kapitlet underkastet Boligen en gennemgående Istandsettelse. Synet er i det Hele taget vel tilfreds med Udførelsen af denne. Således vare alle Tagene vel »skjelnede«

(underskjellede) og lagte i Kalk, ligesom der var indsat mange nye Tagsten og lagt 6 nye Blyrender, og Gårdsrummet var godt brolagt; Brønden var bleven sat med nye Kjeldsten (Brøndsten) og forsynet med en Sprinkelluge. Nordenfor Porten var der opført 8 nye Fag Hus, rimeligvis istedetfor de 3 Boder (Lejevåninger), som tidligere havde stået her, men ved Synet 1637 vare befundne aldeles forfaldne. Disse 8 nye Fag Hus vare dels indrettede til Bryggers, dels til »Gjæfsti« for Svin og Gjæs, hvorved det navnlig fremhæves, at der var indrettet et eget Rum for hver Gås. Som et ældre Udhus nævnes Stalden.

Selve Stuehuset, som må have været af Bindingsværk, fandtes for en stor Del forsynet med nye Lejder, Murene rettede med Skruer og tildels ommurede, og Gavlene sømmede (udfugede med Kalk).

Under Beskrivelsen af den Tilstand, hvori Husets Indre forefandtes, nævnes følgende Rum: 2 Forstuer, Storstuen, Dörnset, en Stue, som lå ved Siden af Dörnset, med Vinduer ud til Abildhaven, rimeligvis den samme, som også kaldes den lille Stue, fremdeles Stenstuen, som lå på Sydsiden af Huset, Kammerset ved Stenstuen, Studerkammeret, det lille Kammers, Spisekammeret, det store Stegers og det lille Stegers. På Loftet, som uidentvivel betyder det lave øverste Stokværk, hvormed Bindingsværks Bygninger i Kjøbstederne, navnlig også i Ribe, i den Tid plejede at være forsynede, fandtes et Kammer, som var ovenover det lille Stegers og Forstuen; der var fremdeles en Kølle, som hvilede på en Hvælving, over Skorstenen et Spisekammerloft og et Kornloft. Under Huset fandtes en Kjelder. Boligen var således rummelig og vel forsynet med de fornødne Indretninger.

Vinduerne fandtes tildels gjorte af Nyt, tildels forbedrede og omlagte i nyt Bly, så at der kun var et enkelt Sted, hvor der endnu kunde ønskes en mindre Forbedring ved dem. I Studerekammeret og Spisekammeret vare de forsynede med nye Skodder; men Synsmændene fandt, at det var en Mangel, at der ikke ligeledes var Skodder for Vinduerne i Stuen ved Dörnset, såvel for Regn og Vandslug, som for anden Farligheds (Indbruds) Skyld. — I Stuen, Dörnset, begge Forstuerne og det store Stegers var der lagt nyt Stengulv; de øvrige Gulve, som upåtvivlelig også vare

af Sten, vare omlagte og forbedrede. — Stuen var bleven forsynet med Panel rundt omkring; ligeledes var Storstuen panelet under Vinduerne og på et tilsvarende Stykke af den ligeoverfor Vinduerne værende nordre Væg. — Stuen var malet grøn, Dörnset rødt, Studerekammeret og de 2 Forstuer med Sort og Hvidt.

Med Boligen fulgte et fast Inventarium. Dette var dog meget mangelfuldt, så at det egentlig kun var Dörnset, som var forsynet dermed, men det også fuldstændigt. Der fandtes nemlig et lukket Sængested, en ny Slagbænk, to nye Bænekister med et lille Skab i den ene Ende, et nyt Mælkeskab¹⁾ og en Jærn-Kakkelovn med Skruer, som altsammen tyder på en stor Simpelhed i Levemåden. Foruden det, som fandtes i dette Værelse, fulgte som fast Inventarium med Residentsen endnu kun 2 nye Bænke i Stenstuen, 2 gamle, korte Bænke i Stuen ved Dörnset og et gammelt Bord i det store Stegers, en Skorstensstang og et Kobberspjæld i Skorstenen i det lille Stegers. Det fremhæves udtrykkelig, at Kakkelovnen i Studerekammeret tilhørte Hr. David selv; mere end de 2 Kakkelovne har der således ikke været i Huset; men i Stenstuen, i Kammeret ved Siden af denne og i Stuen ved Dörnset nævnes Skorstene, som må have været indrettede med Kaminer.

På de ovenanførte og nogle andre få og små Udsættelser nær fandt Synet, at Alting var »vel og ustraffelig flyt og forfærdiget, som for en hæderlig Præstemand at residere og bo udi kunde være forsvarligt«.

Blandt Navnene på Værelserne i Huset er der et, som især tiltrækker sig vor Opmærksomhed, nemlig »Stenstuen«. Som bekjendt, forekommer dette Ord temmelig hyppigt i vore Folkeviser fra Middelalderen; men jeg tror ikke, at det hidtil ganske er lykkedes at bestemme dets Betydning. Efter min Mening er Folkevisernes Stenstue en Badstue, som er bleven kaldt Stenstuen, fordi den var bygget af Sten på en Tid, da Husene ellers vistnok vare opførte af Træ eller i det Højeste af Bindingsværk. Folkevisernes Stenstue har nemlig, som det på flere Steder ses, været en særegen

¹⁾ Dog havde Mag. Foss selv måtte anskaffe Låse til Skabene og Bænekisterne.

Bygning, ligesom jo overhovedet på den Tid, hvis Tilstande skildres i de egentlige Folkeviser, Adelens Boliger eller Herregårdene ses at have bestået af et Antal Småhuse (se f. Ex. »et Hus norden i Gården«, »et Hus midt i Abildgården«, »Brudehus«, »Sovehus« osv.), i Overensstemmelse med den Bygningsskik, som i de norske Bøndergårde tildels har holdt sig lige indtil Nutiden. — Det er utvivlsomt, at Ordet »Stue«, af hvilken Rod det så er, oprindelig har betegnet et til Opvarming indrettet Rum, og at det oprindeligt netop særlig har betydet et Badehus eller en Badstue, er rimeligt, da det i Middelalderens Latin (i Formen stuba eller stupa) udelukkende brugtes i denne Betydning. Vel gik det i de nordiske Sprog meget tidlig (i Edda forekommer Ordet dog nok ikke) over til at betegne ethvert Rum, som kunde opvarmes; men Spor af Ordets oprindelige, mere indskrænkede Betydning synes dog at have holdt sig i Navne som Bolstuen og Strandstuen, Navnene på 2 forskellige Badstuer i Kjøbenhavn (se Kbhns. Diplomatarium I, S. 245 og 246), — og Brostue, som den offentlige Badstue i Ribe kaldtes (se min »Ribe B. Hist. og Beskr., S. 265), hvor det blotte Stue står for Badstue. — At Badehuset fremfor Gårdens øvrige Bygninger opførtes af Sten, dertil var der udentvivel flere Grunde, for det Første Hensynet til den større Lunhed, som en Stenmur gav, medmindre Træbygningen byggedes på en meget kostbar Måde, for det Andet den større Brandsikkerhed, hvorved må erindres, at de gamle Nordboers Bade lignede de russiske, så at de fordrede en stærk Ild og særegen Indretning til Opvedning (derfor kunde Mennesker også blive kvalte i Badstuen, når denne hededes for stærkt, f. Ex. Tovelille og Søsterlil i det tyske Æventyr), for det Tredie også den Omstændighed, at Badene vistnok tildels lå under Jorden, hvor Tømmer mindre godt kunde holde sig.

Når vi undersøge den Måde, hvorpå Stenstuen forekommer i vore Folkeviser, må det først og fremmest bemærkes, at den aldrig nævnes som det Rum, i hvilket Familien enten plejede selv at samles eller at modtage Gjæster. Den har altså ikke været, hvad vi nu vilde kalde en Dagligstue eller en Sal. Oftest nævnes den som et Sted, hvor Kvinder opholdt sig under deres Forløsning (f. Ex. Nyerup og Rah-

bek, III, S. 39. 189 fl. IV, S. 117. 317), og det således, at f. Ex. en ugift Kvinde ved at ytre et Ønske om at komme i Stenstuen tilkjendegiver, at hun er frugtsommelig og venter sin snarlige Nedkomst. Etsteds (N. og R., IV, S. 109) siges der endog, at Kvinder ikke gå i Stenstue uden i et sådant Tilfælde; men det er vel ikke nødvendigt, at tage dette Udtryk altfor bogstaveligt efter Ordene¹⁾. I en mundtlig Overlevering fra Nutiden af en Vise betegnes Stenstuen udtrykkelig som en Badstue, idet det hedder (i den fanøske Mundart):

I gör den Stenstáv så rø som en Ra (Rav?)

For a ska Fráv i Aten ha!

I gör den Stenstáv så rø som en Glø,

For a ska li så hår en Dø!²⁾

(Grundtvig, II, S. 412.) Dog vil jeg naturligvis ikke lægge så megen Vægt på en sådan mundtlig Overlevering i Nutiden som på en skriftlig Optegnelse fra en Tid, der idetmindste lå nærmere ved den Tid, da man vidste, hvad en Stenstue var.

I Visen »Helligbrøden« har en Ridder drømt, at hans Stenstue brænder, og at hans Hustru, hans Moder og Fæstemø eller hans Fæstemø og to Søstre derved indebrænde. Drømmen varsler hans egen Død. (Gr. II, S. 597 fl.) — I Visen om Ebbe Skammelsen drømmer denne ligeledes, at hans Stenstue brænder, og at hans Broder og hans Fæstemø indebrænde der; her betegner denne Drøm, at hans Broder skal fraliste ham hans Brud, og at han skal dræbe dem begge. At det i begge Tilfælde er Stenstuen, der brænder, står vistnok i Forbindelse med, at denne Bygning ifølge sin Anvendelse var særlig udsat for at brænde; i det sidste Tilfælde hentyder Indholdet af Drømmen måske tillige til den førstomtalte, almindeligste Benyttelse af Stenstuen.

Etsteds (N. og R., III, S. 155) fortælles det, at en

¹⁾ Ligeledes forløses efter det finske Digt »Kalevala« Kvinden i Badstuen. (Se J. A. Friis: En Sommer i Finmarken osv., S. 390.)

²⁾ Hermed kan sammenlignes de ganske tilsvarende Udtryk i Visen om Tovelille om Ophedningen af en Badstue: Dronningen heder o svenne thou: I giöre mig badstue saa heed som en loffue. I giöre mig badstuen saa heed som en glød: alt skal hun Thuoff-lili deri døe.

Ridder, da han blev overfalden i sin Gård, søgte at forsvare sig i sin Stenstue som en Bygning af større Fæsthed, »hvis Vægge var af Marmor, og Dørre af Bly«, men dog blev indebrændt i den.

Kun i en eneste Vise forekommer en Stenstue, som står midt i Ridderens Gård, og i hvilken hans Datter med hendes Møer pleje at sove. (Gr. IV, S. 155. 159.) Idet mindste siger hun således til en Ridder, som overfalder hende i Lunden, og hvem hun ved en List vil narre; i ethvert Tilfælde synes deraf at fremgå, at en Stenstue undertiden også kunde tænkes benyttet som Jomfrubur, rimeligvis for Sikkerheds Skyld; om Stenstuen i dette Tilfælde skal tænkes som en oprindelig Badstue, kan jo være tvivlsomt. Men at Stenstuen ellers allevegne, hvor den forekommer i Folkeviserne, er en Badstue, forekommer mig utvivlsomt; idetmindste ved jeg ikke noget andet Slags Bygning, på hvilket den Måde, hvorpå den omtales, kan passe.

Anledningen til at omtale de gamle Folkevisers Stenstue var den Stenstue, som nævnedes i St. Kathrine Kirkes Præstegård i Ribe. Det er ikke den eneste Gang, dette Navn forekommer her i Byen. I Året 1615 blev der optaget Syn over 3 gejstlige Residentser, nemlig først Bispegården i Skolegade, dernæst Domkirkens Sognepræstes Æmbetsbolig, det gamle Snagdal, en forhenværende Kannikresidents, og endelig den ovenomtalte Bolig for Sognepræsten ved St. Kathrine Kirke. I dem alle 3 nævnes en Stenstue, og i begge Præsteboligerne nævnes den påny ved senere Syn, i den førstnævnte 1616, og i den sidstnævnte 1637 og nu 1649.

Ved intet af disse Syn gives der dog en sådan Beskrivelse af Stenstuen, at man deraf kan se, hvori det Ejendommelige ved en sådan Stue bestod. Stenstuen i Snagdal lå ligesom den i St. Kathrine Præstegård mod Syd. Væsentligere er det måske, at der i den sidstnævnte Gård ifølge Synsforretningen af 1649 førte en Trappe til den. Der står nemlig: Trapperne sammesteds gjort af Ny, sammesteds forbedret, til Lofterne, til Stenstuen, til Kjeldereren. Da Stenstuen ligesom de øvrige Værelser lå i nederste Stokværk, må den have ligget enten nogle Trin højere eller lavere end de. Hvis den lå lavere, vilde der heri være en mærkelig Overensstemmelse med et Udtryk, som findes i Ducanges

Ordbog i et Citat af Middelalderens Latin: Der er i Kairo et Hus, som er stort og ligger noget under Jorden ligesom en Badstue (»stupa«). I Snagdalen nævnes rigtignok 1615 en Jordkjelder under Stenstuen. Endelig nævnes der 1668 ved et af de Huse, som udgjøre det nuværende Rådhus, en Stenstue på 5 Fag, som udgjorde en Sidebygning, der gik ud i Gården. En Stue på 5 Fag behøvede ikke at være stor, da der vel menes de små Tag- eller Sparre-Fag, som vare almindelige i den Tids Stenhuse.

Der kunde endnu spørges, om disse Stenstuer i Ribe vare Stenstuer af samme Slags som de gamle Folkevisers, altså, som jeg mener så temmelig at have bevist, oprindeligt bestemte til Badstuer. Det er der vist al Grund til at antage. Da der efter Reformationen skulde bygges en Residens til Sognepræsten ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, bestemtes det udtrykkelig, at der i den skulde indrettes en Badstue (Rördam: Kbh. Univ. Hist. I, S. 681), 1575 fandtes der i det gamle Puggård i Ribe en Badstue¹⁾, og der er bevaret en Efterretning om, at en privat Mand i Ribe, en Borgermand, endnu omtrent i Midten af det 16de Århundrede byggede sig en Badstue. Der er altså intet Påfaldende ved, i den første Halvdel af det 17de Århundrede endnu at finde dem i gamle og anselige Bygninger. — Mollerup har i sit »Glossarium« gjættet på, at Folkevisernes Stenstue havde sit Navn deraf, at den var hvælvet; men i den gamle Tid, i hvilken den egentlige middelalderlige Folkeviser hensætter os, vare hvælvede Værelser i private Huse vistnok ubekjendte. Stenstuen i St. Kathrine Præstegård var i ethvert Tilfælde ikke hvælvet; thi i Synsforretningen omtales, at der var lagt nyt Loft over den.

¹⁾ Hegelunds Alm. 9 Marts 1575.
